

Les eixides d'En Bertran, corsari menorquí (1323-1324)

JOSEP FC. LÓPEZ BONET

I. Propileu

Fa uns anys, i mentre estava treballant en un estudi econòmic dedicat en part al comerç mallorquí del segle XIV, em va cridar l'atenció la referència a un document de l'Arxiu del Regne de Mallorca on hi compareixia - segons els autors, per primer cop - una de les més antigues mencions (a l'any 1325) a un armament corsari contra els enemics de la santa creu.

L'expressió ens indicaria una certa regirada a la política i a la mentalitat de l'època, doncs el món medieval de Mallorca, al segle XIII, era de certa cohabitació, si més no teòrica, entre cristians, musulmans i jueus. Així, aquesta nova apel·lació hostil a les altres religions seria potser un indici de la importació d'un esperit maniqueista relacionat amb l'empresa occidental de les creuades i també d'una diferent orientació comercial.

Mallorca, que deixada a les seves forces després de la conquesta cristiana havia gaudit gairebé de l'exclusiva en el comerç amb el nord d'Àfrica, ara es trobava, cada cop més, assetjada jurídicament pel regne d'Aragó, que gravitava en torn a l'empori comercial català. La monarquia peninsular havia ja absorbit l'illa al 1285 i, tot i que, per imposició del papa, l'havia haguda de retornar a l'hereu dels seus monarques el 1298, n'havia retingut un domini més estret. Al primer terç del segle XIV, el regne de Mallorca no sols estava patint coercions polítiques, ans també pressions ideològiques que, tot plegat, pretenien afavorir la minva del seu paper comercial, en bé dels aspirants als seus mercats. De fet, molt pocs anys més tard el regne insular deixaria d'ésser un competidor mercantil, i anava camí d'esdevenir, en la pugna per la Mediterrània occidental entre les ciutats mercantils italianes i Barcelona, una minsa potència secundària fàcilment neutralitzable i a frec d'ésser eliminada.

Un cop localitzat el registre que esmentaven aquells autors,¹ em vaig trobar que, a més del document de referència, uns folis més endavant n'hi figurava un altre de molt semblant i de dos anys abans: es tractava d'un llarg procés judicial de 118 pàgines que vaig fer fotocopiar i que vaig reservar per quan, algun dia, tingués esma de posar-m'hi.

Quan, uns mesos més tard, vaig haver enllestit la transcripció, vaig aclarir que es tractava del procés a un corsari, un tal Llorenç Bertran de Menorca, demandat per un mercader de *Coblliure* per fets de pirateria.

Allò que, per a mi, fa rellevant el document són els múltiples detalls d'ambient, de la vida corsària a 1323 i de la malaventurada epopeia, plena d'episodis, d'uns corsaris vulgars

¹ Arxiu del Regne de Mallorca, ARM. Suplicacions IV.

com tants d'altres que es desenvolupava, a més, als llocs més atrafegats de la presa de Sardenya per l'infant d'Aragó Alfons i en els mesos més calents de la guerra. Aquells corsaris anaven a parar a aquella illa en ple setge d'Esglésies i de Càller i es movien per allà amb tota llibertat, relacionant-se amb paisans i amb mallorquins que anaven i venien, que s'estaven amb les forces de l'Infant o que pertanyien a les tripulacions de l'estol de galeres mallorquines que participava a la conquesta.² Entre una cosa i l'altra, havien trobat encara temps per assaltar i robar el vaixell d'un mercader de Cotlliure.

Quan vaig provar de sistematitzar la informació me'n vaig adonar, però, que en mancava una part: el procés es feia contra els fiadors de Llorenç, no contra ell, tot i que hi figuraven la seva declaració i el seu interrogatori. Per força hi havia d'haver, a algun lloc, un procés criminal contra el corsari mateix, ja que en algun moment hom diu que estava empresonat. A la fi del mateix registre, 123 folis més endavant, el vaig trobar: figurava remès des de Menorca i anava copiat com annex a l'apel·lació a la sentència que havia absolt els fiadors del corsari, que el mercader havia presentat davant el lloctinent del regne de Mallorca.

Un aspecte remarcable del document és l'aparició textual de un bon nombre d'expressions en el català parlat de l'època, quan els escriptors fan transcripcions literals d'alguns retalls de diàlegs. Són pocs casos però ho paga conservar-los íntegres i servir la transcripció exacta, i per això els remarc en cursiva. Posat que aquest treball és una reconstrucció d'allò que compareix als dos processos - fets i personatges - he inclòs també un apèndix amb la nòmina de tots els actors que hi intervingueren o que hi són anomenats (74 en total), amb una breu descripció del seu paper. Quant a la grafia de certs topònims i antropònims, al manco el primer cop que compareixen he procurat mantenir-los tal com surten als documents

II. Endreçant la partida

Devers el 29 de setembre de 1323, dia de Sant Miquel,³ Pere March era batlle de Hialor, de Menorca. Aquella data era molt senyalada a les parròquies rurals i, pel batlle, un dels dies més atrafegats de l'any i per això, potser, i no sols pel fet de tenir amb Llorenç Bertran algun lligam de coneixença o de família, se'n recordava amb precisió de tot l'afer.

Tres dies abans, el lloctinent de Menorca havia remès a Pere March un escrit on li ordenava que no deixés partir a Llorenç Bertran al viatge de cors contra persones de les nacions enemigues que projectava, abans d'haver assegurat els danys que poguessin inferir a altres persones ell o els que anessin amb ell a la barca. Per tal que ho pogués fer, algú o alguns, a terra ferma estant, havien de comprometre's a respondre dels possibles danys que es poguessin esdevenir si el corsari contravenia els termes de la llicència. El batlle, doncs, era qui s'havia d'assegurar que algú s'hi comprometés per escrit a fer-se càrrec de la responsabilitat civil del corsari fins a un cabal de 25 lliures, ultra danys i interessos.

² Per a la descripció de la campanya de Sardenya, a més de l'inevitable Zurita m'he fet servir, entre d'altres, de l'estudi encara avui imprescindible i sempre citat de A. ARRIBAS PALAU: *La conquista de Cerdeña*, Barcelona, 1952 i sobretot del poc conegut - i citat - de Javier DE SALAS: *Marina española de la Edad Media*, editat a Madrid el 1927, trenta-set anys després de la seva mort.

³ Sant Miquel era el dia que finien els contractes de servei pactats per a tasques agràries per un o dos anys amb missatges i servicials, i el dia que es renovaven o s'establien a l'escripció pública o cort del batlle. També havia d'ésser el dia de les reclamacions, a la fi dels contractes. Era també el dia que les mares lliuraven els seus fills o filles a algun menestral per tal que el servissin com macip a canvi de l'aprenentatge i que es contractaven les dides i també els mariners per anar a expedicions arreu del món però sobretot a l'Ifriquiya, al nord d'Àfrica, on el vent els duia sempre sense remei, tan si eren mercaders, com corsaris o pescadors, els tres grups que havia catalogat el foll Ramon Llull, aquell que havia mort feia poc més de 7 anys. José Fco. LÓPEZ BONET: "Les relacions de servei personal al s. XIII. 27 contractes d'aferrament", *BSAL*, 43, Palma de Mallorca, 1987, 15-43.

De nos, en Bernat de Vayl Auria, caualer, lochtenent del senyor rey en la yla de Menorcha, al amat en P. March, batle de Hialor, saluts e dileccio.

Volem e us manam que prengats fermanses d'en Lorenç Bertran que eyl e los homs qui ab eyl iran en aquest viatge no donen dan, en terra ne en mar, a les gents del senyor rey nostre ne de altres reys, de crestians ne de sarreyns, qui sien en pau ne en treua ab lo senyor rey nostre; ne trenquen treua; ne traesquen de la yla de Menorche alcun bandeiat ho criminos; ne leuen per forsa de nauili, en mar ne en terra, alcun; ne fassen carnatge en la yla ne en lo regne, ne en altre loch qui aia en pau del senyor rey. E aço sots pena de XXV llibres guanyada al senyor rey, e sots pena de pagar tots los dans et interessers que dats auran en tot lo dit viatge. Datum VI] kalendas octubre anno domini 1323.

El batlle n'havia tingut ja noves, de la projectada expedició de Llorenç: la gent deia que estava armant una barca seva de 14 remes per entrar en cors i que havia rebut l'oportuna llicència; sabia també el batlle que la barca era a una cala molt a prop d'Alaior i que l'armador ja havia encarregat a un forn de la vila que li fessin el bescurt pel viatge, senya indubtable de la imminència de la partida. Ara se n'assabentava, també, que Bertran no havia complert amb les exigències legals i que era a ell que li tocava garantir que no investiria l'empresa sense haver-ho fet. Pere March confessà més tard que no havia pogut dormir *pensant i tement* en la possibilitat que Llorenç partís sense fer l'assegurança o sense trobar qui l'assegurés i no se n'estigué d'afegir que n'estava segur que del viatge de Llorenç en podia venir un gran perill.⁴

Mentre el batlle patia temors i malsons, Llorenç, tot just arribat de Mallorca on havia *leuat o acordat* homes per a l'expedició, comparegué a la vila i casualment es va topiar amb Pere March. Sense pensar-ho ni parpellejar, ambdós es posaren la ma a l'espasa.

*En Llorenç, pres sots.
Qui'n pren a mi?
Lo batle del rei vos pren*

El corsari es deixà prendre i tancar. Va ser informat del motiu de l'empresonament i del contingut de la lletra del lloctinent i tot seguit el missatger Pere Saura, a prec del propi Llorenç, correngué a la ciutat a informar al cavaller de Vayl d'Auria de les mesures adoptades i de la justificació al·legada pel pres, que perjurava que no havia pogut trobar fiadors a Ciutadella.

El lloctinent, no se n'està d'excuses. En un escrit que va fer redactar tot seguit a l'escrivà de la cort de Ciutadella, Guillem de Pina (que més endavant hauria de jutjar a Llorenç), va confirmar la seva disposició, insistint que en Bertran no sortís de l'illa sense abans haver fet l'assegurança per 25 lliures i pels danys que pogués causar, a més dels interessos adients d'aquests capitals. El mateix Saura va dur tot d'una la lletra responsiva camí d'Alaior. Tan prest hi va arribar, i actuant amb autoritat de comissionat del lloctinent,

⁴ Llorenç no era sols un malànim; també era un empresari en una de les activitats capdavanteres més arriscades i alhora més rendibles, que estava situat al lloc on el medi i les expectatives feien més interessant la seva activitat. Mallorca exportava mauros, lauros o negres i captius importats de l'est - turcs, vàlaes, russos, circassians, búlgars, albanesos i tàrtars - i alguns mercaders mallorquins i menorquins eren dels més actius en la compra-venda d'esclaus: a Palerm, Guillem Natal i Romeu Canet; a Marsella, Arnau de Vall; a Gènova, Francesc Real i Jacob Raimon. A Mallorca acudien compradors i revenedors, consumidors i exportadors, fins i tot de la costa atlàntica: el mateix any 1323 contaven que un comboi de Flandes havia venut a Venècia nou esclaus que provenien del mercat de Mallorca. Charles VERLINDEN: *L'esclavage dans l'Europe Médiévale*. Brugge (Belgique), 1955, I, 394.

va enviar missatge al batlle per tal que es fes present a la vila. Tal diligència de Saura no ens ha de venir de nou: era germà de la dona d'en Llorenç (però això - ens assegura - no afecta a la veritat del seu testimoni).⁵ Pere March, un cop hagué acabat de dinar, va fer d'obeir.

A més dels que podien passar ànsia de perdre la seva plaça a l'expedició i els possibles guanys que, com de costum, es repartirien a parts proporcionals, tot Alaior estava desficiós de saber com se'n sortiria Llorenç, doncs ben aviat tothom era davant la cort. Allí estaven, que sapiguem: en Bernat Lupetti⁶ que amb altres companys anava a jugar a la traescha en mig del carrer; en Pere Gener, que tenia devora una fillastre del ferrer del poble, el seu amic en Francesc Sa Mora, que no devia ésser molt enfora i que aviat entrarà a ocupar un lloc cabdal d'aquesta història; en Pere Fenals, saig de la cort de Mercadal, que era a la d'Alaior per resoldre o tramitar algunes qüestions; en Pere Saura, que havia fet de correu entre el lloctinent i el batlle i volia arribar a la fi de tot allò; n'Antoni Baró i en Pere de Torrent, que estaven vora la porxada senzillament tafanejant; en Nicolau Cardell, que era a la pròpia cort; en Rodrigo de Vergoa, que feia de picapedrer just allà a la vora a unes cases d'en Gerard Saura i -segons el testimoni posterior de tots ells- una munió de gent, que feia córrer la veu que en Llorenç freturava fiadors per sortir de la presó i enllestir el seu viatge.

Poc després del migdia es varen fer presents davant del batlle, a les gralles de les porxades, quatre veïns dels de més relleu: en Bernat Figuera, en Raimon Blanch, en Pere de Cassa i el ferrer Francesc Sa Mora, que demanaven assabentar-se del contingut de la lletra del lloctinent. Eren a l'esguard de tothom i suscitaren l'expectació general; en Rodrigo de Vergoa - segons pròpia confessió - fins i tot hagué de deixar la feina un instant per poder presenciar millor l'escena.

Molt probablement el batlle no en sabia gaire, de lletra, i va fer llegir el document un sol cop i en alta veu al rector d'Alaior, Bartomeu Raymon, que també era desenfeinat i present. La llegida es feu davant l'expressió atenta dels quatre socis que, després d'un reflexiu silenci, comentaren petit entre ells el contingut de l'escrit, mentre semblaven dubtar i calcular. En Bernat Figuera es va arrambar, en un apart, a Nicolau Cardeyl i li demanà consell; *guardats vos hi!*, li digué aquell, que devia estar, com tots, assabentat del tarannà de Llorenç i dels difícils endarivells de la seva ètica personal.

El batlle, a l'altre cantó, tractava amb el rector que, com home de més lletra, actuava de conseller assenyat. Li suggeria que caldria escapolir un poc les disposicions del lloctinent i donar per no sentit allò de *danyos i interessos*: era una exigència excessiva si volien resoldre el cas de pressa i, a més a més, feia que fos massa arriscat per qualsevol d'acceptar el compromís d'avaluar en Llorenç: sembla que tots volien veure'l partir prest i tan enfora com el portés el vent.

Després de rumiar-s'ho un poc més, Bernat Figuera, fingint una ignorància que més tard es demostrarà que no posseïa, digué:

Nos no sabem que son enteressers, mes, si.s vol en Lorens Bertran, per 25 libres li farem fermansa yo e mos companys que asi son. Si no, sercats vos-ne d'altres.

Delerós de desfer-se'n de Llorenç, el batlle els prengué per la paraula:

⁵ Els esments a una sarraina capturada, a l'esposa d'en Llorenç i a una tal dona na Falguera que posseïa un esclau que testificarà més tard, seran les úniques referències femenines que compareixen tot al llarg dels processos.

⁶ Potser és el mateix que testificarà mes tard com professional, també, de l'ofici del cors.

Cumple'ns a nos, digué.

O, segons altres versions:

En bona ventura, pus mes no y volets entrar. O també: Vaia, vaia, en bona ora.

Tots plegats es dirigiren en comissió a l'església d'Alaior, seguits dels molts que s'havien proposat fer de presencials i puntuals informadors de la comunitat. A l'escriptori del rector es va fer el document en un retall de pergamí (el batlle declararia després no haver escrit res per ell mateix *nec in latino nec in romansio*). Bernat Figuera i els altres tres signaren: es feien, mancomunament, fiadors de Llorenç Beltran per un total de 25 lliures, però sense parlar per res *d'altres danys i interessos*.

En Ramon Blanch e en Ben. Figera e en P. de Cassa e en Ffrancesch Sa Mora, ferrer, cascun per lo tot, se.stablexen fermanses per XXV llibres per en Lorens Bertran, segons en les condicions de la letra del senyor lochtenent deuant escrita es ordonat. E asso obligaren sos béns hon que sien. Renunciant nouela constitució de fermansses.

Una altra transcripció que compareix al procés presenta el darrer paràgraf un xic alterat: *E asso obligen cascun sos bens hon que sien. E renuncien a nouela constitució de fermansses.*

La lletra no es va traslladar de seguit al llibre de registre de la Cort, com era preceptiu, fins que al cap d'uns dies hi va anar l'escrivà oficial Johan Aragonès i va fer el document públic corresponent, que inscriví al registre, a sota de la transcripció de la lletra del lochtenent. Però no restà constància que n'haguessin remès còpia al cavaller de Vayl d'Auria, d'aquest escapollat compromís dels fiadors, ja que -potser- ni a ells ni al batlle els podia interessar gaire treure'l a rotle.

Amb això quedava, de moment, resolt l'expedient i en Llorenç podia partir més aviat que de pressa cap allà on volgués que la seva activitat perillosa s'exercís i tan enfora de l'illa com pogués. I d'allà partiren, en una *saetia*,⁷ una barca de calat prim, ràpida com una sageta, que devia tenir a la vora de cent pams de llargària, adient per a la pirateria, baixa de bord i vinclada, fornida amb catorze remes per banda i amb una tripulació o família de quinze homes, un d'ells un calafat castellà responsable del manteniment de l'embarcació.⁸

⁷ El tipus de nau sols el coneixem per les afirmacions de les víctimes d'en Llorenç i els seus còmplices davant el rector major del Port d'Oristany a gener de l'any següent.

⁸ *Les Bones costums e usatges de la mercaderia e de lo que deu fer senyor de nau a mercader, mariner o pelegrí e aquests deuen fer a aquell*, (Arxiu del Regne de Mallorca, des d'ara: ARM, Cód. S.Pere f. 39 a 70v), compilades 25 anys més tard, en temps de Pere IV, però que és segur que varen recollir els usos sovints a la mar, ens donen una bona panoràmica del que era la vida quotidiana dels mariners i altres oficis dins un vaixell: qualsevol mariner havia de menjar exclusivament dins la nau, que era com un petit territori jurisdiccional flotant, amb residència obligada i si baixava a terra sense permís o sense ordre explícita, se'l faria responsable dels danys que hagués patit la nau mentre era fora; no podia abandonar el viatge un cop iniciat, ni vendre les armes, ni *despuylar-se* d'elles fins que no estiguessin a port segur *eixivernador* ni podia anar-se'n un cop que havia començat la càrrega a un lloc perillós, encara que hagués finit el seu contracte, ni podia treure res de la nau, ni negar-se a donar *exarcia e ormetjar* - fins i tot al cas que al·legués no ésser el nauxer o navegant - però sí podia negar-se a desormejar; tots els mariners havien de portar obligatòriament les seves armes - d'acord amb el compromís adquirit prèviament -, seguir obligatòriament el viatge un cop emprès, residir tot el temps a la barca, jeure dins ella a ultramar i recollir-s'hi quan els ho manessin, sota pena de perdre tots els drets. Els tripulants no podien menar la barca sense permís, ni dormir-se mentre feien la guarda -que era obligatòria per a tots- ni baixar a terra, passar-hi la nit o dormir-hi sense permís del patró. Dins un món on la supervivència depenia sovint de la solidaritat l'obediència a l'armador havia d'ésser absoluta: li estaven sotmesos en tot i per tot i no el podien abandonar, ni desamparar-lo per por, ni fugir, ni *metre baralla*, ni negar-se a qualsevol tasca o servei - ajudar a tirar la barca a terra o a *metre a fons, sorrar o dessorrar-la* - ni alçar la ma contra ell per qualsevol motiu. Al patró

III. Primer viatge

*Car per la mar donen a l'home bell esguard, e sovint novelles e molta abundancia de coses necessaries,....*⁹

Pericó Saura¹⁰ contava que sortiren pocs dies després d'haver-se fet la fiança, arribat ja el mes d'octubre, per anar contra els enemics de la santa creu.¹¹ Era el temps que l'Etna, a Sicília, havia esclatat en una greu erupció i que l'Infant Alfons d'Aragó, el fill d'en Jaume II el Just, estava assetjant la vila d'Esglésies, a Sardenya. Dels quinze que anaven amb Llorenç, homes de brega i mariners improvisats o professionals, a ell, tres anys després, de bell nou empresonat a Menorca i tancat el cercle de la seva aventura, li restaria sols memòria de:

en Ferrando, castellà
en Johan d'Alchanís, aragonès enrotllat a Mallorca
en Dominic, castellà
n'Esteva, calafat de Castella,
un basc
en Bernat Luscho, de Mallorca

i alguns altres *que eren tots menorquins* i que no anomena.

A un interrogatori posterior, acceptà que també eren amb ell quan sortí de Menorca:

en Michel Royg
en Jacobus Xarcha
en P. Saura
i en Romeus Cabot.

Un cop escorcollats ambdós processos, ara ens consta que també formaven part de la primera tripulació el cosí de Romeus Cabot, Ferrer Crespi de Mallorca, i un tal Michel, castellà. Potser també hi anaven¹² n'Arnau Fuxà, de Mancor de Mallorca (que se n'amagà a les seves declaracions), en G. Riba i en Bernat Torrent, que ens compareixerà a l'illa de la Pantalànea quan Llorenç hi havia recalat, a la fi de la seva aventura, però que no badà boca per tal que puguem saber si havia estat un dels seus mariners.

Enduts pel vent, arribaren ràpidament a Berberia, a la zona d'Ifriquiya (Tunísia). Segons Saura recordaria, atracaren a Iubarasmen,¹³ l'actual Bourgaroum, entre Bona i el golf de Bugia i des d'allí vorejaren terra camí de llevant i passaren alguns dies a Bona.

li corresponien també, envers els seus, deures rigorosos: mantenir el preu acordat, encara que vengués la nau; respondre per ells, protegir-los de perill, estalviar-los els llocs perillosos i alimentar-los dignament - estava regulada fins i tot la vianda que els havia de subministrar - encara que pledegessin contra ell. En cas de malaltia o de ferida d'un mariner, el patró seguia obligat a donar-li el seu *loguer* o salari i cap mariner no podia -un cop *acordat* - ésser acomiadat, ni els podia trametre ni prestar-los a altra nau; però tampoc els podia obligar a seguir viatge, un cop descarregat, ni forçar-los a anar a altre destí que aquell que els havia proposat des de l'inici. La paraula donada pel patró, en definitiva, no podia ésser mai retirada, a no ser que els hi subministrés per endavant tota la vianda compromesa.

⁹ Francesc EIXIMENIS: *Lo Chrestia*, Llibre dotsè, XXXV.

¹⁰ Potser fill del Pere Saura que va fer de correu entre Ciutadella i Alaior per alliberar en Llorenç, ja que el diminutiu ens indica que era *junior* d'un homònim.

¹¹ L'expressió sovintejarà els documents des d'aquest moment, un cop que els jurats de la ciutat i regne de Mallorca, encara no feia un any (26 de desembre de 1322), havien obtingut a Avinyó del Papa Joan XXII (1316-1334) una butlla que concedia cinc anys d'indulgència als illencs que armessin cors contra els moros (ARM, Còdex Privilegis, 122).

¹² Segons va voler suposar Bernat Asselm a una denúncia del 10 de novembre de 1326.

¹³ Busarame, Busaronie o Bujaramel, prop d'Alcoll, a l'Est, i de Giges, a Ponent.

Navegaren altre cop cap a ponent i recalaren molt prop, entre Bona i Entrecuix¹⁴ i per allà hi varen capturar set sarraïns i una sarraïna.

Segons afirmaren al procés Miquel Roig, Pericó Saura i Romeu Cabot l'acció havia estat de bona guerra (la insistència ja es fa sospitosa per ella mateixa), doncs confiaven - hom no sap amb quin fonament - que els capturats eren súbdits del rei de Tunísia, enemic del nostre senyor rei.¹⁵

Tot seguit, amb les seves captures i *altres coses lucratives* de que no n'arriben a donar clarícies, retornaren cap a Menorca, on volien fer el *camp, encant* o subhasta pública (els tres termes són sinònims) amb que devia finir el viatge i el negoci. Allò que recordarien més endavant molts dels testimonis era haver-ne captivat vuit *entre sarrahins i sarrahines*, tant els costava precisar els trets d'allò que veien sols sota color de mercaderia.

Quan a Llorenç, anys després, l'interrogaven, va afirmar que, un cop arribats a potser unes 30 milles davant del cap de Maó, els havia sorprès una tempesta d'ones i de vent que els va endur mar endins i els va fer desistir d'arribar.¹⁶ Els corrents els orientaven cap a Sardenya i allà es dirigiren, al cap de Taulat, el més meridional d'aquella illa.

L'anada a Sardenya, emperò, no sembla del tot impensada ni casual. Deixant de banda que de Bona (l'actual Annaba) a Sardenya hi ha gairebé la meitat del camí que hi ha fins

¹⁴ Havia ser prop del cap del Mabra dels mapes de l'època, potser el cap de Fer d'avui en dia.

¹⁵ La justificació o pretensió d'haver fet els corsaris les captures de *bona guerra* era allò que mantenia dins la legalitat les seves actuacions contra persones i, per tant, és una afirmació que es repeteix sovint a les seves declaracions. A aquest cas, el més sospitós és el que pertoca a les zones on exerciren les seves activitats els corsaris de Llorenç Bertran: Bona no pertanyia a Berberia, sinó a Ifriquiya, a la costa de Tremecen, i el rei Sanxo havia fermat un pacte el 23 de novembre de 1312 amb el rei de Bugia, Boy-hahia-Abnbechr, on es comprometia a intercanviar els captius presos pels corsaris als seus regnes, i a gener de 1313 havia signat també un tractat amb Abou-Yahia-Zakaria el-Lihyan, rei de Tunis, on s'estipulava que ningú no podria vendre als seus respectius territoris esclaus capturats als de l'altre. El tractat de segur que es degué renovar varies vegades ja que al mateix any de 1323 (el primer de maig) en Jaume II d'Aragó en va signar un d'idèntic, per 4 anys, amb Miralmomenin Abu Abas (segons transcripció cristiana del seu nom), rei de Tunis i també de Bugia, on es comprometien a reparacions respectives: Charles VERLINDEN: *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, Brujas, 1955, I, 407. A. CAMPMANY: *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, 1779, IV, 82. Cal ésser justos: tampoc els corsaris sarraïns eren mengos i no paraven de ultrapassar els llinars per assaltar embarcacions o de fer terra endins a les costes levantines o de les illes per capturar dones, vells, nens, camperols o vianants dels camins. Emperò tampoc els cristians entre d'ells es tenien massa respecte; basta fullejar a Dufourcq, a Giunta, a Sevillano: Charles Emmanuel DUFOURCQ: *L'Espagne catalane et le Maghrib au XIIIe et XIVe siècles*, Paris, 1966, 573-574. F. SEVILLANO COLOM: "Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XIV)", *Historia de Mallorca coordinada por J. Mascaró Pasarius*, Palma de Mallorca, 1971, IV, 494-499, per trobar-ne cent exemples: castellans que ataquen als mallorquins i als pisans a Tunis (1320); mallorquins que ataquen catalans de Sicília que tornen de Berberia; genovesos que peguen foc a naus catalanes a Tunis i sevillans que capturen sicilians que havien estat capturats per mallorquins (1321); els genovesos, l'any després, capturaren una coca catalana que tornava de Xipre, amb mercaderies valuades en unes 200.000 lliures de Barcelona, i mataren, feriren i segrestaren els seus ocupants: Francesco GIUNTA: Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo, Barcelona, 1989, 91. Sistemàticament, els sevillans i els murcians ataquen els vaixells que passen els canals de Sardenya i de Sicília. Sevillans i mallorquins es punxen mútuament i a l'any que som (1323) es carregà un lou o passatemp (compensació pels danys inferits) a tots els mercaders mallorquins que passessin per Sevilla: F. SEVILLANO COLOM: "Mercaderes y navegantes ...", 512. Charles Emmanuel DUFOURCQ: *Aspects Internacionaux de Majorque durant les derniers siècles du Moyen Age*, conferència dictada en la Fac. de F. y L. de Palma de Mallorca, 1974, 40. El mateix any, uns pirates anglesos apressaren dues galiotes de Mallorca que tornaven carregades de Flandes i els genovesos atacaren, a aigües de Sicília, la del mercader mallorquí Bernat Saserra, que venia de Xipre, via Creta. En plena pau, els sevillans seguirien fent captures de barcelonesos (1326) i uns catalans d'Empúries atacaven a mallorquins de Sardenya que trafegaven entre Sicília i Ifriquiya (1328). Fins Pere IV, després de la Pesta Negra de 1348, no es va regular una mica més l'activitat corsària i no es començà a cobrar aranzel a les expedicions, tant per les sortides com per les captures: José Luis AZCARRAGA Y DE BUSTAMANTE: *El corso Marítimo*, Madrid, 1950, 236-237, doc n° 2; ara per ara, en temps de Llorenç Bertran, el que pretenen netament els corsaris es *lucrar-se*, per moltes sancions i coercions legals de què disposin ni molts fiadors i caucions a bastament que dipositin, com des de 1288 ho havia manat Alfons III: A. CAMPMANY: *Memorias históricas ...*, I, 106).

¹⁶ Miquel Roig digué que eren - tal volta és una errada de transcripció - a 60 milles, Jaume Marc a 40, Pericó Saura i Romeu Cabot digueren també a 30.

Menorca, el tràfec d'esclaus cap a Sardenya, el triangle Maó-Bona-Sardenya, havia d'ésser un camí que, de tan fet, tots s'hi trobaven. Com veurem als processos, a qualsevol indret de l'illa aleshores en guerra (Esglésies, Càller, Oristany, Alguer) els menorquins es troben amb menorquins i mallorquins o amb catalans de tota mena - ja que sota aquesta denominació es reconeixen els de la mateixa parla, insular i continental -,¹⁷ les noves arriben tan aviat allà com a Menorca i qualsevol esdeveniment passat a alta mar és vist, es tramés i és conegut, pel món de la marineria. A més, tot just llavors, mentre ells feien el camí de Menorca a Bona i de Bona a Sardenya, començava a aquella immensa illa la conquesta empresa per aragonesos i catalans, coalitzats amb el jutge d'Arborea que dominava el seu reialme des d'Oristany.

IV. L'aventura de l'Infant d'Aragó

Hug d'Arborea,¹⁸ que maldava per provar d'alliberar-se de la tutela pisana, havia aprofitat la primera avinentesa que se li oferí quan va fer que els seus ataquessin un escamot de gent toscana que havia penetrat a territori del seu jutjat o domini, el dia 11 de l'abril passat.¹⁹ Tot estava, emperò, lligat i pactat des de feia temps amb del rei d'Aragó, diplomàtic molt destre, que resultava suspecte per a tothom doncs provava de pactar alhora amb els dos partits que tenien dividit tot l'occident: els Güelfs partidaris del poder universal de papat - com França, que tenia al papa pràcticament segregat i a la seva mercè-²⁰ i els

¹⁷ F. SEVILLANO COLOM: "Mercaderes y navegantes ...", 471 i nota 53.

¹⁸ Hug de Bas, el jutge d'Arborea, (descendent d'una nissaga catalana, els Bas-Cervera, que 150 anys abans havia entroncat amb la dinastia dels Serra que regnava a Oristany) s'havia entestat en alliberar-se del control de Pisa i havia ofert la submissió i fidelitat als aragonesos, si li procuraven la victòria, a un pacte que va fer amb Jaume II el Just a la seu papal d'Avinyó el 1322. Tenia un tron que era en part hereditari i que dominava un dels quatre regnes de l'illa, però havia d'ésser entronitzat pel parlament mitjançant procediment electiu. El comú de Pisa, que des de feia 300 anys exercia una mena de domini/protecció naval sobre la major part de l'illa, al seu moment, s'havia oposat a l'elecció, es diu, perquè Hug era fill natural del seu antecessor Marià III, i - essent així - d'aquí vindria la hostilitat congriada pel jutge des del mateix moment que va assolir l'ascensió al poder. Al XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó celebrat a Sardenya un document invocat per Vicenç SALAVERT I ROCA: "Jaume II de Aragón y Ugone II de Arborea y la conquista de Cerdeña (sobre un nuevo documento)", *XIV Congreso di Storia della Corona di Aragona*, Sassari, 1.990, II, 757-768, aportà, emperò, una nova informació que altera tot allò repetit un i un altre cop pels historiadors: segons una lletra del bisbe de Santa Giusta enviada a Arenys, al frare de l'ordre dels Predicadors Guillem de Montgranat, devers 1321 o 1322, per tal que animés al monarca d'Aragó a envair Sardenya, Marià havia mort a principis de la corema sense fills i l'havia succeït el seu avonelo (oncle matern) Hug. L'antiga teoria psicologista de Capelli i di Tucci relativa al caràcter il·legítim d'Hug com explicació - romàntica, sens dubte - de la seva hostilitat cap als pisans queda així enlaire, prenent avantatge l'explicació basada en l'extorsió econòmica que aquells exercien sobre el domini d'Arborea.

¹⁹ Un dels quatre regnes de Sardenya, l'ex-jutjat de Torres o Logudor, estava governat en fraccions pels sards-genovesos Doria i pels Malaspina, sota dependència genovesa. Els altres tres eren de Pisa que, a més del protectorat d'Arborea, posseïa en domini propi els territoris dels antics jutjats de Càller i de Gal·lura, i que no cal dir que tenia una potència militar i naval - en perpètua lluita amb Gènova pel domini de la Mediterrània occidental, ja que l'oriental era dels venecians - molt superior a la que pogués assolir Hug d'Arborea sense aliats.

²⁰ Aquell papa, Jacques Duessé al segle, era un francòfil conegut com el gran drac i també pel nom de la *vella serp* i els seus detractors no se n'estaven de publicar que era fill d'un taverner o d'un sabater - les versions no són uniformes -: prestigiós autor de llibres d'esoterisme i alquímia, creia del tot en les arts màgiques, en fetillers i encanteris i els definí com crims cabdals. Era el vicari de Crist que va fer cremar a 114 espirituals que tot allò de mal vist que feien era defensar la pobresa evangèlica, i que, enfrontat a mort amb els franciscans, va publicar una butlla (*Cum inter nonnullos* el 12 de novembre de 1323) declarant errònia i herètica l'opinió que Crist i els seus apòstols no posseïen cap bé, individualment o conjuntament, ja que Crist era rei i amo de tota la terra. Quant Duessé va ésser elegit, després de vertaderes batalles campals entre els cardenals electors, subornats i coaccionats pel rei de França, tenia 72 anys i era cardenal-bisbe de Burdeus, antic bisbe d'Avinyó - on vivien per ara els papes, foragitats de Roma i d'Itàlia, però no al palau que avui coneixem, que es comença a 1335 - i antic conseller de Robert d'Anjou, rei de Nàpols per part de l'emperador. La seva fama d'implacable s'havia fet palesa al procés que a 1312 va fer Felip, rei de França, per eliminar l'Ordre del Temple i Dante Alighieri el retratà com a un monstre sanguinari a *La Divina Comedia* (Paradiso XXVII, 22-26). No ha de sobtar que cap papa tornés a fer ús del nom de Joan fins 1958, excepte un usurpador que l'adoptà de 1410 a 1415 i que va acabar deposat després d'haver de fugir, disfressat i amb just vuit cardenals fidels, d'un concili que ell mateix havia convocat.

Gibelins partidaris de l'Imperi per sobre l'autoritat papal - com els alemanys, Pisa i la major part d'Itàlia -.

Just un mes després, el quinze de maig, Jaume II²¹ enviava tres galeres amb vuit-cents homes, comandats per Guerau de Rocabertí i pel seu nebot, el vescomte Dalmau, com avançada de la gran expedició de conquesta que ja des de Nadal de l'any 1322 havia proclamat el seu fill, l'Infant Alfons, el dia mateix que Jaume - viduo per dos cops: de Blanca d'Anjou i de Maria de Xipre - matrimoniava amb Elicsen de Montcada.

L'expedició que havia de manar l'Infant i que s'estava armant a corre-cuita havia de replegar mil homes a cavall armat i cent homes a cavall a la genetia, dos mil ballesters i tres mil almogàvers, a més de la xusma de les galeres i de 50 homes de *falcat*²² per a l'argentaire, tots ells contractats per quatre mesos.²³ El regne de Mallorca participava també a la presa de Sardenya: de les vuitanta embarcacions de guerra que sortiren de Port Fangós, Sanxo de Mallorca²⁴ n'aportà vint, amb un cost de 25.000 lliures i amb tripulació íntegrament a càrrec seu, a més d'una esquadra de 200 cavalls i d'un cos d'infanteria, amb tot el manteniment precís. A més de les vint galeres del rei de Mallorca i les vint que es feien noves a Barcelona, n'hi varen incorporar encara vint més (2 de Tortosa, 3 de Tarragona, 12 de València i 2 de Barcelona que els havien pres dels moros) i s'hi afegiren vint *coques* (dotze per traslladar els soldats de peu i vuit per a les viandes de dos mesos) i dues barques armades de setze remes cadascuna.

També varen construir la maquinària d'assalt i varen fabricar armes i forniments d'obra. A l'hora de partir la major expedició catalana del segle, amb un pressupost de més de quatre milions de sous de Barcelona, s'hi afegiren encara divuit *uxers*, vint-i-quatre naus grosses i multitud de lenys, barques i altres navilis menuts fins a prop de 300 veles.

21 Els reis aragonesos, a més, tenien certs drets històrics sobre el *Regnum Sardiniae et Corsice*, un regne que sols existia sobre el paper i que a 1297 havia creat el papa Bonifaci VIII per rompre les lluites entre pisans i genovesos. Aquell papa l'havia infeudat a Jaume II qui, emperò, si el volia l'hauria de conquerir.

22 Experts en encunyar moneda a cops de massa sobre el lingot o marc de metall preciós o de lliga de metalls.

23 La magnitud de l'armada que preparava el rei d'Aragó va esvalotar tots els regnes cristians. El papa mateix, francès, no la va voler subvencionar, proposant com alternativa que s'emprés l'enorme inversió en l'ajut al rei d'Armènia; al·legava que l'aire i cel infectats de Sardenya no podien ésser tolerats per estrangers com els aragonesos i els catalans. El rei Robert d'Anjou, monarca de Nàpols, cunyat del rei Sanxo de Mallorca, era llavors a la Provença; malfiant-se dels *catalans*, va enviar als seus germans Felip i Joan a defensar Nàpols, per si de cas no fos aquell regne el secret objectiu del rei d'Aragó. Robert, el rei més poderós de l'Itàlia guèlfia, era aliat del papa, que l'havia fet senador de Roma, senyor de Florència i Lucca, vicari de la Santa Seu a Toscana i senyor de Milà (quan la pugués assolir de mans dels fidels a l'Imperi). Els genovesos, eterns competidors d'Aragó, temorencs d'una quinta columna interior, foragitaren tots els mercenaris catalans i aragonesos. Els pisans oferien al papa rescabalar al d'Aragó tota la despesa feta, per tal que es dirigís contra Granada. L'opinió general - i Sanxo de Mallorca també tenia motius per passar ànsia - era que l'Infant d'Aragó actuava de faisó semblant als seus avantpassats, que publicaven un projecte i en duïen a terme un altre molt distint, com va tenir per costum - per exemple - el seu avi Pere el Gran.

24 El nostre rei don Sanxo tenia sempre seguit la corona a l'estenedor. El seu pare, Jaume II de Mallorca, per mantenir-se al tron, s'havia vist obligat a declarar-se feudatari del seu germà, Pere d'Aragó el gran, aquell que havia passat per una excomunió i per la desposseïó nominal del seu regne, que un papa francès va cedir a França que no havia, emperò, reeixit a conquerir-lo. Sanxo no era, certament, bel·licós i es veia amenaçat d'ésser declarat traïdor i d'ésser deposit del seu petit regne si, com li aconsellaven alguns assessors francesos de la seva cort, negava la submissió al seu cosí i superior feudal Jaume II d'Aragó. A més a més, se n'adonava que les forces que es preparaven contra la Sardenya controlada per l'immens poder naval de Pisa, amb Mallorca no en tindrien ni per berenar, si de cas els hi mostrava les dents i el seu cosí pegava una esperonada. Més prudent que cerca-raons, va fer via a refer-se dels propòsits a què aquells mals consellers l'induíen i es va oferir, submís, en tot i per tot al rei d'Aragó i va participar com un ardit col·laborador, tot guanyant-se la gratitud i la protecció sobre el seu domini, que el seu successor no va saber mantenir. La participació del regne de Mallorca a la gran armada anava comandada per Huguet de Totzó, almirall i capità general del rei en Sanxo de Mallorca i pel sots-almirall Pere de Montsó, posseïdor de la Torre de Canyamel o d'en Montsó, que avui encara es contempla entre Artà i el seu port.

El dilluns dia 31 de maig de 1323 sortiren de la bocana de l'Ebre, amb vent de popa; a unes vint milles de Mallorca el vent s'esvaí i els n'hi comparegué un contrari, de Provença, que els va empènyer fins que pogueren recollir-se, el divendres, a Maó. Feren baixar els cavalls a terra i varen autoritzar els homes a refrescar-se. A Maó hi va concórrer gent de tota l'illa per veure l'estol i allà provaren d'enrotllar-s'hi tots els que pogueren, encara que a Port-Fangós, segons el cronista Muntaner, en quedaren devers 20.000 a terra sense plaça. A Maó estant, li arribaren a l'Infant certes noves, per mitja del patró d'una nau que venia de Nàpols: el jutge d'Arborea havia assolit ja el control del territori, manco de Vila d'Esgleies,²⁵ de Castro de Càller, al sud, i de Terranova²⁶ al nord, i el passat catorze d'abril havia començat pel seu compte la guerra contra els pisans, pel senzill i expeditiu mitjà de fer matar tots els que pogué haver i tots els que hi havia entre la seva mateixa guarnició, que potser més que defensar-lo el mantenien en llibertat vigilada.

El 5 de juny sortí de Maó un emissari pel jutge, que era a Oristany, per anunciar-li l'expedició que l'anava a socórrer i per apromptar-lo per tal que els trobés a lloc convingut. L'Infant i la seva esposa es canviaren de la coca *Santa Eulàlia* de n'Arnau Ballester, vaixell mes còmode en què havien vengut, a una embarcació de guerra mes ràpida: la galera amb igual nom.²⁷ Interim, les notícies deien que els Pisans anaven ja cap a Sardenya amb homes a cavall i a peu. Entre el dimecres dia vuit a migdia i el dijous anà sortint de Maó la part més grossa de l'esquadra, deixant sis galeres per protegir les naus que no podien navegar tan de pressa i que encara anaven arribant. Feia bon temps i anaren a rem tota la nit. El jorn vinent el vent provençal els acompanyà i en pocs dies eren a lloc. Dissabte, dia 13, al matí, arribaven a cap de Sant Marc, vora Oristany.

El vescomte de Rocabertí i altres que havien precedit a l'Infant feia un mes eren, amb gent del jutge, a Quart, prop de Càller, per tallar qualsevol ajut que pogués venir als habitants de part dels pisans. Aconsellat pels emissaris del jutge i pel de Rocabertí, Alfons es dirigí, emperò, a Palma de Sols, l'antiga Sulcis cartaginesa, per desembarcar i reforçar el setge d'Esglésies, mentre s'ajornava la presa de Càller. El dia 14, després d'haver passat per ull, a l'estret entre Palma i l'illa de Sant Pere, una galera de les de Mallorca on hi moriren Ramon de Peralta i varis cavallers i mariners, sense més accidents, prengueren terra, a temps de veure arribar els altres vaixells que havien quedat endarrerits a Maó.

Allí es replegaren tots i reberen un seguici de sards principals i de representants de viles i ciutats que començaren a fer la desfílada pel campament de l'Infant, per oferir-s'hi i jurar-li fidelitat.

Pocs dies després, el 3 de juliol, arribà el mateix jutge d'Arborea amb gent nova; va fer homenatge lligi a l'Infant i es va reconèixer feudatari del rei d'Aragó per ell i per tots els seus successors i per totes les terres, ciutats i castells que posseïa o que podia posseir a l'esdevenidor. Sols les dues ciutats assetjades, amb Terranova i sis castells, es resistien ja. Fins i tot els de Sàsser, que no havien jurat fidelitat encara, s'havien compromès a fer-ho quan tinguessin l'esquadra aragonesa davant.

Mentre vint galeres sota comandament de l'almirall Carroç anaven a assetjar per mar la ciutat de Castro de Càller que el cosí de n'Alfons, Rocabertí, tenia ja encerclada per terra,

²⁵ Vila d'Esglésies era el que mes preocupava a Hug II de Bas: estava prop d'Oristany, cap del seu domini, i per tal de forçar la situació l'havia sotmesa ja a un setge que no podia mantenir. A l'Infant -que duia ordres del seu pare d'atendre l'assenyat consell del Jutge Hug- li havia venut la increïble raó que, un cop presa Esglésies, assoliria el control de tota l'illa.

²⁶ L'extrem mes septentrional de l'illa on els pisans es podien fer més forts.

²⁷ Tot el temps de l'eixida l'Infant es rodejarà de advocacions a la santa de Sarrià patrona de Barcelona, a qui dedicarà la primera església que farà construir un cop obtinguda la victòria.

a les acaballes de juliol, l'Infant va sortir de Palma de Sols i als tres dies era davant Vila d'Esglésies, per començar el setge.

Aquell bon començament, emperò, no va passar d'aquí. El setge de la Vila d'Esglésies va ésser pels catalans una tragèdia sense acaball. Si els vilatans d'Esglésies ho passaven malament, les forces aragoneses no ho passaven d'allò millor: patien una epidèmia que els delmava a raig seguit. Plovia tan sovint que el terra es convertia en un aiguamoll i quan parava feia un sol de justícia que podria el llot i fermentava els cadàvers insepults espargits per tot arreu pels rierols i les torrentades- que emmetzinaven l'aire d'emanacions infeccioses.

Passats tres mesos, dins la vila, els capitans de la ciutat, dubtosos d'obtenir l'ajut promès des de Pisa -llevat de 30 galeres que havien fugit amb rapidesa davant l'armada aragonesa, prop de Càller- i farts d'estar a pa i aigua, s'havien alçurat i havien donat de termini fins a final de setembre per lliurar la plaça si no arribaven subministres i reforços. En poc temps gran part dels mercenaris alemanys que defensaven la ciutat es passaren a les forces de l'Infant. El fet que cada cop més gent sortia dels murs i es lliurava a les forces de l'Infant agreujava la seva situació, posat que havien de repartir cada cop entre més boques la manca de menjar. Tant va ésser així que -segons la crònica que faria anys mes tard el fill de n'Alfons i de Teresa d'Entenza, el cultíssim paranoic Pere el Cerimoniós (o del Punyalet)-, per ordre de l'Infant varen obligar als desertors d'Esglésies a tornar a la ciutat. Els aliments, dins i fora, eren semblants: cavalls i ases que havien mort de fam i malaltia, gossos, moixos, rates i herbes de tota mena.

Ni tan sols el canvi d'estació ho pogué adobar, doncs després d'un estiu xafogós i ofegador, l'hivern que se'ls hi apropava va ésser fredíssim. La conca minera del riu Cixerri que presidia Esglésies, rica en minerals argentífers, era malsana, de terra argilosa clapejada de basses d'aigua que afavorien totes les infeccions. Els cadàvers mal soterrats, que empestaven l'aire amb *gran pudor e infeccio* i la manca d'organització i d'higiene de les forces assaltants feien la resta. L'Infant mateix va plegar les tercianes i va patir -sols dins el mes de setembre- quatre greus crisis, amb febres continuades.

Les forces s'estaven minvant. L'almirall del rei Sanxo, Hug de Totzó, havia emmalaltit i se n'havia tornat a Mallorca; el substituï Bernat Guillem des Torrent, que havia arribat amb tres galeres mes, nova aportació del rei mallorquí, i amb un reforç de 700 homes entre gent d'armes, ballesters i remers. Després de fer cala a Maó durant nou dies, la nova esquadra mallorquina, acompanyada per l'axaloc, arribà a Oristany el dilluns dia 23 d'octubre, amb pocs dies de diferència envers els reforços aragonesos de refresc: un milenar d'infants i gent de cavall, comandats pel *freire* de l'Ordre de l'Hospital Martín Pérez de Orós, castellà d'Amposta. Mentrestant, l'Infant seguia esperant, infructuosament, obtenir ajut del seu oncle Fadrique de Sicília, si no en galeres, al manco en diners.²⁸

²⁸ Fadrique, excomunicat a 1321, pastorejava sense arribar a posar-hi del seu els ajuts vagament compromesos per l'empresa: des que s'havia fet amb el poder de l'illa de Sicília, pertanyent a la Santa Seu, havia hagut de moure guerra als aliats del papat i al seu almirall i d'Aragó, Roger de Llúria, i havia lluitat amb els francesos, amb el rei de Nàpols i amb el seu propi germà Jaume d'Aragó, alternament enemic i aliat del francès. Ara per ara, estava més preocupat per la situació de les seves forces que lluitaven al principat de Morea -que el fill de Sanç de Mallorca, Ferran, no havia pogut sotmetre feia setze anys, quan el cronista Muntaner també era allà- que ara estaven aglapides entre els grecs, els castellans i els francs angevins que, delitosos de recuperar-lo, volien oferir-ne la senyoria a Venècia. Fadrique era aliat dels Gibelins i, amb un regne insular i en un moment d'inferioritat de la causa, més s'estimava gaudir de la protecció de Gènova, la gran potència marítima senyora del mar occidental, que de l'amistat amb el seu germà el rei d'Aragó, que era -pel moment- del costat dels francesos protegits pel papa, que li tenia malfiança.

Les malalties també s'escampaven més de pressa. Dins la ciutat els queviures arribaven a la fi acabat el mes d'octubre, segons informava a Pisa Nieri Mone Acciaio, síndic encarregat del recapte dins la plaça. La dona de n'Alfons, Teresa d'Entenza, també es va emmalaltir²⁹ i l'Infant mateix estava permanentment febrós; així i tot sortia sovint a cavall, amb l'armadura posada, per empènyer els seus homes a lluitar. Tot el que pogué assolir va ser una greu recaiguda en les febres, devers cap d'any.

El setge, tot i amb això, no s'afluixà: dugueren nova maquinària, nous ponts, castells de fusta i escales, i varen quintar per l'illa noves mainades. Per fer l'assalt definitiu no hi havia, a novembre, més de 700 o 800 homes amb forces per a combatre i no més de 500 cavallers. A més, les desercions i revoltes, fins i tot dels homes de confiança del príncep, esdevenien tan seguit que Alfons va haver de queixar-se a son pare, exigint-li que fossin durament castigats.

A les acaballes de l'any tothom reclamava, fins i tot per escrit, la seva paga; la ciutat no es donava i l'Infant pregava al seu pare que li remetés més reforços encara. De les quaranta galeres pròpies - descomptant les de Mallorca - sols quinze estaven en condicions: necessitava gent de mar per vint-i-cinc galeres, fornides de l'imprescindible bescuit per quatre mesos; els uxers avariats no podien retornar-se'n per adobar a Catalunya, car allò suposava desfer-se de prop de sis-cents homes sense els que l'assalt era impossible. Empès per la necessitat, l'Infant va ordenar a Carroç que aglapís els doblers sobrants de la paga que enviava Sanxo de Mallorca als seus. L'almirall mallorquí en tingué un dol tan gran que arribà a punt de la deserció amb tota la seva armada, fins el punt que va obligar a l'Infant a demanar, personalment, excuses al rei Sanxo.

Des de mitjans d'octubre Bernabó Doria aconsellava a l'Infant d'Aragó que es posés en tractes, sense assolir que l'escoltessin. Quan finia ja l'any, i l'Infant va haver d'acceptar a la fi que se'n parlés, ja havia passat l'hora: les converses varen fracassar. Els pisans veien que el clima i la necessitat debilitava sense remei les forces catalanes i auguraven que s'esfondrarien soles, sense haver-s'hi d'exposar. Al camp aragonès les defeccions eren tantes i es produïen tan seguit que, encara que tots estaven malalts i que la majoria morien sense remei ni glòria, l'Infant no autoritzava a ningú a sortir del redol per anar a guarir-se a altre lloc -per exemple a Sàsser que deien que era més sa-, temorenc que no tornessin.

Segons podien veure els pisans des de fora, el quadre, al darrer trimestre de l'any, era del tot ferest. No calia més que esperar i estalviar despeses i esforços, astúcia que, -per molt que tinguessin la sang calenta- els homes de l'època tenien sempre a l'abast quan es tractava d'exposar-se a perill de mort o nafra.

V. Els corsaris al setge d'Eslésies

A algun moment dels darrers mesos d'aquell any de 1323, des de Berberia, arribaven els nostres corsaris al mateix lloc on es vivia tota l'empresa militar de què potser haurien presenciat l'inici, al port de Mahó. Tot just arribats a terra, Llorenç i alguns de confiança desembarcaren i enviaren els altres mariners amb la barca i amb els sarraïns que havien aglupit a redossar-se a Palma de Sols, el mateix lloc on havia desembarcat feia dies l'Infant d'Aragó, convertit ara en base naval i port d'enllaç.

²⁹ Però el pitjor va ésser que va veure morir totes les seves donzelles, i es va haver de conformar a llogar camperoles i naturals de l'illa pel seu servei, no del tot aptes per fer una tasca tan delicada; tots els cronistes, fent puntual i resignada relació de les morts i epidèmies que delmaven la gent baixa - un fet que cal que sigui acceptat -, se'n dolien profundament que la pobre Teresa s'hagués hagut de veure en tal incomoditat.

Mentre els mariners feien la singlada de Cap de Taulat a Palma de Sols,³⁰ Llorenç, Ferrando i alguns altres aprofitaren per anar a peu una trentena de quilòmetres cap al nord, al setge de la vila d'Esglésies. Tenien pressa i freturaven de liquidar prest la mercaderia. Entre la gent del setge feren tracte amb un dels no combatents que es movien per allà: un comerciant de nom -segons tots els testimonis de primera hora- Berengueró Gruati, però a qui més tard Michel Roig anomenava Pericó i Romeus Cabot Petro. Quan en Llorenç va ésser interrogat, el novembre de 1326, va aclarir que la venda dels sarraïns s'havia fet a un fill d'en Berengueró: el tal Pere.

El fill del mercader va anar amb ells a la barca i li lliuraren els captius que, segons en Roig, eren el seu únic fruit del viatge. Un cop fet el guany, un grapat se'n tornaren al setge d'Esglésies i allà Llorenç va agafar les febres que, segons la seva versió dòcil dels fets i la dels seus afectes, el menaren fins el caire de la fallida total.

L'Infant, emperò, amb alta febre i tot, encara es feia posar l'armadura cada matí i seguia provant d'encoratjar les seves forces a fer guerra; això no era recomanable per a persones circumspectes i en pocs dies els corsaris l'abandonaren.

Altre volta a Palma de Sols, davant la forta insistència dels homes en fer repartiment del guany de la venda dels esclaus, en Llorenç decidí desarmar la nau, és a dir, plegar veles. Cada home de la barca rebé la seva part; s'acomiadaren tots i tornà cadascú al seu vent. Però no tots: dos castellans, en Ferrando i en Michel, romangueren a la barca, vora Palma de Sols, segons digueren més tard en Llorenç i en Romeus Cabot, que es va mantenir per allà prop - si no amb mateix grup d'afectes - a l'aguait d'una nova singlada.

VI. Al setge de Càller

El Castell de Castro de Càller no va ésser encerclat de bon de veres fins després de la caiguda d'Esglésies, el 7 de febrer de 1324. Ara per ara el setge consistia en haver-lo clos per mar amb l'esquadra aragonesa - tots pensaven que Pisa hi faria allà la seva defensa naval més eficaç - i barrar-li l'accés per terra amb l'exèrcit del vescomte de Rocabertí.

A aquell setge estant, un tal Guillem Rippe, de mal nom en *Monet*, va recollir algunes noves de l'afer dels corsaris menorquins: va sentir dir a Berengueró Gruati mateix que havia comprat set sarraïns i una sarraïna a Llorenç Bertran per preu de 13 florins d'or per cap, en un tracte de paraula (*perladissament*, terme que portarà brega), sense intervenció del corredor públic ni encant, subhasta o competència d'altres mercaders.

Rippe havia sabut que, després d'haver-se desarmat del viatge, restaren per allà cinc joves menorquins dels que havien anat amb Llorenç i parlant amb ells va saber que el patró els havia *escapolat i desarmat* a Palma de Sols.³¹ També eren per Càller en Nicholao Cili, en Francischo Dalmacio i en Petro Stephani -que podria ser el mateix Esteva d'abans-, que feren d'informadors del corsari Jacob Lanssa tocant a la venda dels sarraïns. Segons digué Monet quan va ésser interrogat, pocs dies després -de fet havien d'ésser setmanes, com veurem- va sentir a dir que Bertran havia robat a Bernat Asselm, de Colliure.

³⁰ L'actual Palmas, davant l'illa de San Antioco, que avui és afegida per un istme i forma el golf de Palmas.

³¹ Alguns d'ells devien ésser en Jaume March i el mallorquí Bernat Luscho que, junt amb n'Esteva, el calafat castellà, i un basc que havia partit amb ells de Menorca, no participaren ja a les sortides successives.

VII. Preparant el segon viatge

A Vila d'Esglésies, la mortaldat dels combatents - sense pegar, com aquell que diu, ni un tret - era de tal mena que no hi havia prou gent per a fer els enterraments ni hi havia qui pogués fer la guarda, ni quedava cera per a les misses de rèquiem, ja no diguem per a fer funerals de gent senyalada. Els combatents catalans havien provat de rossegar els escuts i tot allò que tingués cuiro i havien consumit els animals morts, de tota casta -des de cavalls fins gossos i rates-, que arribaren a assolir una cotització molt elevada. Després hagueren de menjar herba i això els hi havia produït tota mena d'intoxicacions, d'indigestions i de patiments intestinals; quan el febrer vinent aconseguiren d'entrar a la ciutat, no pogueren trobar res que menjar ni que els fes servei i la hagueren d'abandonar sobtadament per anar cap al sud, si volien encara sobreviure.

Quan estava en mans de la Justícia, Llorenç afirmà que, un cop arribat a Sardenya, va voler armar un nou viatge contra els enemics de la santa creu i del senyor rei, justificació imprescindible. Per aquella empresa i *per refrescar de família i pa*, després de replegar tots els companys que pogué, Llorenç va enviar l'aragonès Johan Alchanis a encarregar entre nou i deu quintars (entre 3 i 5 sàrries) de *bescuyt*. Segons en Llorenç, va ésser mentre li feien el bescuit, que li va començar aquella malaltia que l'empenyé avall pel coster de la seva ruïna. Dels que havien sortit d'Alaior tornaven estar amb ell en Miquel Roig, en Jaume March,³² en Pericó Saura, en Romeus Cabot, en Ferrer Crespí de Mallorca i els dos castellans Johan Alcanis i Dominic. El corsari Jacob Lansa era també per allà i es topà amb Llorenç Bertran, que anava acompanyat d'en Ferrando Gonsalbis i d'altres socis. Bertran saludà a l'altra corsari sense entusiasme i parlaren un poc de tot. No es trobava bé. Llansa el trobà *capmurriat et malaltís*.

Un cop fet el bescuit i abans de sortir altre cop en cors, en Llorenç va encomanar als homes que li restaven que anessin a cercar dos tripulants més, que no mancarien ni serien mals de trobar devers la vila d'*Ecclessiis*, entre els combatents o els desertors de les forces aragoneses. L'encàrrec es dirigia al castellà Dominicus, però en Ferrando Gonsalbis, en presència d'en Miquel Roig, d'en Pericó Saura, d'en Romeus Cabot, d'en Johan Alcanis i del mallorquí Ferrer Crespí, passà davant de pressa i digué:

- *Ego ibo, si vultis*³³

Llorenç va tenir esma de replicar, signant un dels homes de confiança, el més jove dels menorquins:

- *Vets hi vos e en Pero Saura e prenets aquex boit*³⁴ *e fet-ne diners e acordats dos homens.*

Gonsalbis acceptà compartir l'encàrrec i partiren tot seguit. En Pericó Saura era qui conduïa lligat aquell *subay* de qui fins aquell moment del procés cap dels partícipes havia fet menció. No sabríem d'on sortí si no fos perquè a la tercera deposició, prestada al segon procés - el penal - contra Llorenç el març de 1327, el mateix Saura faria l'aclariment que al primer viatge a Berberia aglapiren, a més de sis sarrains i una sarraina, també aquell *subay* que Llorenç s'havia retingut amb ell després de feta la venda a Berenguer Gruati.³⁵

32 Potser parent del batlle, que tan tolerant es mostrà amb la seva expedició.

33 Devia parlar en castellà i per això la transcripció de les seves paraules al procés es fa en llatí.

34 Alguns cops el denominen *bort* o *subaxi*, és a dir, menor de 15 anys: un no adult.

35 D'on dintre havia sortit aquell captiu que tots havien descomptat? Saura, quan se n'entemé que havien omès de la presència d'aquell captiu a la versió - potser pactada entre tots - que presentaren al

D'acord amb les instruccions de Llorenç, del preu que traguessin pel *subay* - Saura també digué després que n'havien obtingut 10 florins - havien d'acordar els dos homes que mancaven a la barca per sortir de bell nou a navegar.

Els preparatius de l'eixida -com tot- no varen passar per malla: Llorenç i els seus varen posar prou esment per tal que els preparatius es fessin ben coneixedor, ja que potser els encobrien d'activitats més liberals en què haurien estat atrafegats, aixoplugats per la guerra. Fins i tot en Jacob Llansa -tan casualment present que tots varen estar temptats de considerar-lo soci o al manco còmplice passiu de la pirateria que es feria de poc ença - digué que n'havia estat informat per un tal Antoni d'Ilerda.³⁶

VIII. La decisió de Ferrando

Mentrestant, tot anant de camí, Ferrando es dirigí al seu company:

E vos, hon uos pensats que anem?

Pericó Saura creia que anirien a les parts de Berberia per lucrar-se, contra els sarraïns i enemics del senyor rei nostre.

*En cas irem a roba de tothom! -corregí en Ferrando
E axò vol-ho en Lorens Bertran?
Si no ho vol, si ho farem nos, que eyl no es bé apperelat de ésser patró.
Ab aytant i yo no.yi vayig!*

Al seu tercer testimoni, Pericó Saura s'expressà amb més premeditació i el diàleg prengué un to més acadèmic, menys col·loquial. Segons aclarí, en Ferrando li preguntà *què trobava que haurien de fer de Llorenç Bertran, mentre estava així de malalt* i ell, prudent, contestà que farien allò que era el seu deure de fer envers el seu patró i senyor de la barca i que anirien a lucrar-se devers Berberia.

Llavors Ferrando, que *erat homo valde terribilis et potens* (la informació ens arriba a la fi del procés, però la sospitàvem ja d'antuvi), li digué que certament es lucrarien aquí mateix, a aquell mateix mar, *de la roba de tot hom* i que alliberarien del pes de tot el que poguessin haver a qui trobessin de camí.

A un redol del campament entraren en conversa amb algú i el castellà Ferrando vengué el *subay* per 10 florins i repregué tot d'una el camí de Palma de Sols. Tornava sol: en Pericó Saura, segons faria saber poc després als seus anteriors companys Miquel Roig i Romeus Cabot, havia decidit desempallegar-se de l'empresa, que prenia uns caires amb què no estava d'acord. Miquel Roig, quan sabé per en Pericó les paraules del castellà, al setge d'Esglésies per on molts dels companys de la barca encara pasturaven, també va sentir mala ferum: va renunciar al viatge, va romandre per allà, i va acabar, a la fi, al setge de Càller, resseguint el mateix camí que Pericó havia pres ja per endavant.

procés, va provar d'adobar-ho a les acaballes del mateix. Els jutges no se n'estaven d'aquestes minúcies i ni tan sols en Bernat Asselm va parar esment al detall.

³⁶ El mateix Llansa va contar més tard, el novembre de 1326, que s'havia trobat amb Llorenç a Berberia al primer viatge, quan encara estava ple de vida, afanyat en la captura d'alguns sarraïns, i que més tard va sentir contar a Antoni d'Ilerda que la tempesta els havia desviat a Sardenya i que també va ésser present a l'encant o subhasta que varen fer Llorenç i els seus socis (el que és una clara mentida, doncs la subhasta no es va fer, al manco a aquella ocasió). Aquest testimoni, tot i volent-li ser afecte, va anar contra la declaració d'en Llorenç mateix, que insistí sempre que havia fet la venda *perladissament*, en un tracte aparaulat, sense encant, detall que va ser una de les creus de n'Asselm i el que més el va fer discutir fins a la fi de tot el judici.

A Càller³⁷ Saura i Roig es trobaren també amb en Ferrer Crespi, aquell company del primer viatge que havien deixat a la barca mentre es feia el bescuit i que, com els demés, no tenia repòs ni parava d'anar d'ací i d'allà com una falsia; li comentaren la feta i el motiu d'haver decidit abandonar el projectat viatge. Al mallorquí Crespi, no tan estugós com ells, la pensada d'en Ferrando li degué semblar engrescadora i va partir de pressa cap el lloc on estava ancorada la barca per enrol·lar-s'hi tot seguit junt amb el seu parent, en Cabot, que mai no havia deixat de fer partida amb el grup de fidels a Llorenç.

Jacobus Lanssa -que corria per tota la contrada com tothom, cercant una oportunitat o un canvi de sort- s'assabentà que Pericó i altres molts no pensaven seguir el viatge. Si hem de fer cas de les seves declaracions, també es negaren a seguir a Ferrando el tal Antoni d'Ilerda, que figura com el seu principal informador, i *plures aliis*.

En Pericó es quedà a la presa del castell de Càller - aleshores era un lloc més segur i menys malsà que el setge d'Esglésies - on va restar un poc més d'una mesada. Després, en la galera de Pere de Font, que havia mort al setge d'Esglésies, retornà a Menorca, desembarcà a Maó i s'escapolí de tota aquella història. Al procés criminal es veié forçat a insistir que no havia anat més en la barca de Llorenç ni en qualsevol altra després del primer viatge, quan en Bernat Asselm, a començaments de 1327, desconortat ja a la fi i veient que tota la raó li era denegada, els arribà a denunciar a ell i a Romeus Cabot d'haver estat còmplices de Llorenç en el robatori.

IX. Un tomb per Càller

Un cop venut el *subay* i acomiadat d'en Saura, Ferrando Gonsalbis, que havia partit cap a Palma de Sols, prengué també la direcció de Càller, pensant d'acordar allí nous tripulants, rera les passes d'en Pericó i de tots els que fugien de la malària i de la infecció que s'havia estès per Esglésies.

N'Arnau Fuxa, de Mancor, era també a la presa del castell de Càller. Asselm proposà prova el 15 de novembre de 1326 per tal que s'esbrinés si havia anat també al primer viatge amb en Llorenç, tot i que no ens consta per cap declaració ni és probable. A Càller estant, va veure arribar en Gonsalbis que li confià que provenia de la vila d'*Ecclessiis*, de certa barca armada amb la qual havia d'entrar en cors, amb el comès de trobar homes *ad opus dicte barche*, encara que fossin sols dos que li mancaven. N'acordà cinc, no sabem a quin preu: varen ésser dos catalans i tres castellans, que Arnau va veure poc després, quan el castellà havia anunciat, en presència seva i d'un cert taverner de nom desconegut, que pensava anar contra *res et bona omnium personarum* volgués o no el patró de la barca, anomenat Llorenç Beltran, que havia quedat dins ella, prop de Palma de Sols, més mort que viu i a punt d'escolar la vida.

37

Càller estava closa dins una muralla i s'envoltava al peu d'un castell que s'alçava a l'altre part del port, al cim d'una alta roca que el feia inquerible. Com ciutat oberta al mar, tenia molt més amples possibilitats de salvació que no Esglésies. El castell, que en temps de pau podia contenir fins 2.000 homes, era voltat de penya-segats a plom per gairebé tot el redol, amb torres i murs, grans magatzems d'aliments i varies cisternes. Ara, sotmès des de finals de maig a un setge de posicions que tot el que podia pretenir era tallar els subministres per mar i terra mentre el gros de les forces dels atacants lluitava a Esglésies, els defensors del castell -segons un compte dels efectius que feren els pisans devers el mes d'octubre - eren més de 5.000. La ciutat, que davallava cerclada d'un alt mur des del castell al sud, on era el port, tenia un barri a cada costat fora muralla: Vilanova a ponent i Estampax a llevant. La part del golf on era el port, *la pola*, també era encerclada de muralla i dins l'aigua hi havia un recinte de troncs lligats amb cadenes per guarir les naus comercials de qualsevol atac: *la paliçada*. Fora Càller, en redol, vivien encara més de 20.000 persones en petits casals. Fins el mes de febrer de 1324, un cop caiguda Esglésies, no va poder envestir l'exèrcit invasor el trasllat del gros de les forces a Càller, per tancar el setge militar. El dia 1 de maig els aragonesos tingueren una victòria, a la fi, a Lucocisterna, però el port de Càller, el més fort i cabdal de l'illa, no es va donar fins el 19 de juny.

Quan hagueren fet el jurament a Ferrando -que, un cop deslliurat d'en Saura podia exhibir els deu florins de la venda del subay- els nous tripulants partiren de Càller amb ell per tal d'embarcar-se tots plegats. De tornada cap al nord, passaren altre cop pel setge d'Esglésies i allà varen fer una altra coneixença: Antoni Dalmau, de Castelló d'Empúries, que participava a l'exèrcit de l'infant. Era mariner experimentat i nauexer,³⁸ juntament amb Pere Ros.

Ambdós experts havien anat allà amb la galera de Bernat Guillem de Toren. Com que tot estava a la llum del sol, Dalmau havia vist també uns sarrains que deien que havia capturat i venut Llorenç Bertran i que es devien moure o estar a la venda entre les forces expedicionàries. En això comparegué per allà un castellà, un tal Gonsalbo, que va tramar conversa amb Pere Ros; ambdós s'aproparen a Dalmau i li proposaren anar a lucrar-se a la *roba de tot hom* amb la barca d'en Llorenç. A ell no li va interessar el tema, però recordava clarament, davant els jutges, que en Pere Ros, el seu company, li havia dit que, un cop mort Bernat Guillem,³⁹ patró de la galera amb què havien vingut a parar a Sardènia, poca cosa tenia que fer per allà i que havia decidit anar a lucrar-se *de sarracenis vel de cristianis*.

Els dos conspiradors, Gonsalbo i Pere, varen partir amb els quatre o cinc homes més aparaulats a Càller i se'ls hi afegí, a més, el nebot⁴⁰ de Ferrando, n'Alfons, també castellà.

Ferrando té ara un nou còmplice segur: en Ros, tan lligat a l'empresa que tot seguit d'arribar a la barca havia volgut rebre, com Ferrando, l'homenatge de la tripulació piràtica, segons en Dalmau va sentir contar temps després a uns altres dos castellans que havien hagut de fugir d'aquell escamot, ferits pels seus mateixos companys. El testimoni recordava que aquells escàpols li contaren que els dos caps de la secessió més s'estimaven que Llorenç, de qui es compatién veient-lo incapacitat per les febres, anés amb ells a la barca, però que aquell els refusava. Vist això no els quedà altre camí, per a poder seguir el seu projecte, que fer-se els caps de l'embarcació.

X. El primer viatge de Ferrando

Un cop a Palma de Sols, i ja amb la tripulació completa, Ferrando i els seus s'afanyaven per partir de seguida. Llorenç pretengué que havia ignorat a tot moment les intencions d'en Gonsalbis i que el que va arribar a copsar quan ja no hi podia fer res era que, mentre estava malalt, el castellà ho havia endreçat tot per tal de fer fora i arruixar de la barca els homes que ell havia contractat pel *refrescament*; un per un o de dos en dos - digué Llorenç, i assegurarà que no se n'adonà fins després, doncs estava ja febril - en Ferrando se'ls enginyà per anar foragitant, de mica en mica, els homes del patró, amenaçant o ferint, i en va acordar i posar d'altres, fins que del primer armament sols hi quedaren el mateix Ferrando i el castellà Michel (no és cert, com tantes altres coses).

Segons Llorenç, a la nova tripulació de l'usurpador eren en part castellans i en part catalans, combinació o *mescladissa* -segons el parer de molts- massa explosiva. La insistència de Llorenç en aquest punt era normal: li convenia demostrar que la tripulació que llavors es va fer piràtica no era la seva, la que ell havia aparellat per sortir altre cop en cors legal.

³⁸ És a dir, una mena de mariner major, per sota el còmit o contramestre, poper o tècnic expert en velam i cordam, que coneixia bé els vents i les correnties i dirigia les operacions de la nau, manava als *proels* (que manejava el gran rem lateral que feia de timó) i podia, fins i tot, substituir al pilot o al patró en casos d'absència o d'incapacitat.

³⁹ La mortaldat, a les galeres, era també paorosa i les esperances, a aquells moments, semblaven acabades. Sols es mantenia dempeus l'entossudiment de l'Infant, que es negava a allunyar-se d'Esglésies per guarir-se del mal aire -la *malària*-, per molt que li aconsellessin els metges.

⁴⁰ A la denúncia que faria a Oristany, Bernat Asselm el faria figurar com germà d'en Ferrando.

Segons ell i els testimonis favorables, Llorenç havia estat moridor tot el temps que de bell nou anaven a Berberia i havia jagut dins la barca fins que, després de passar altre cop per Sardenya, d'alguns periples costaners i d'una tercera expedició, recalaren per fi a la Pantalànea, a mig camí entre el cap de Bon, vora Tunis, i Agrigento. Els seus darrers fidels bé que s'hi capficaren, a afirmar-ho: Pericó Saura, encara que no va anar al segon viatge, va dir que havia deixat en Llorenç malalt quan va partir de Palma de Sols i en Romeus Cabot declarà que el veieren tan esmoreït que l'hagueren de carregar a bord en l'itera de malalt: *cum carrero*; en Johan Alcanis, tot donant a entendre que tampoc havia anat al segon viatge i que havia quedat a terra, -però seguí essent membre de la tripulació- va declarar també que Llorenç embarcà malalt, i que patia de febres quotidianes.

El castellà Dominicus sí que hi va partir amb ells, a la segona eixida a Berberia, però declarà que s'havia desembarcat tot d'una prop d'Anguia,⁴¹ a la mateixa Sardenya, deixant en Llorenç encara malalt a la barca. Hagués desembarcat o no, el que sí és cert és no que va ser fins després del segon viatge que Dominicus va haver d'abandonar l'embarcació per causes imperioses.

En Ferrer Crespi de Mallorca, que havia tornat de Càller per anar com mariner a la barca, atret per l'empresa d'en Gonsalbis, contà també que Llorenç va sortir ja malalt de Palma de Sols, i que ho estava des de feia quinze dies.

Ja que havien fet el besucut i que per aquella terra no hi restava molt a fer, anaren, doncs, davallant altre cop envers les costes d'Ifriquiya. Cert horabaixa en Ferrando, per cessió de Llorenç - si més no tàcita -, va prendre el comandament de la barca i, trescant tota la costa camí del migjorn, va començar a cercar la seva avinentesa. El mal temps no els deixà arribar, aquest cop, a la costa de Berberia i Ferrando hagué de renunciar a la seva primera aventura com patró o potser com usurpador. Retornaren al Cap de Taulat, de Sardenya, i s'hi redossaren abans de pujar cap Oristany, on pensaven desembarcar. Segons Romeus,⁴² el vent contrari els havia fet tornar a *Port Malfeta*.⁴³ Dominicus (que ara resultava que sí que hi havia anat, a aquella eixida) va testificar que en Llorenç havia seguit tot el temps *valde infirmus usque ad mortem*. Bertran, en efecte, confessaria haver estat tan torbat per la malura que no sabia ni a quin port havien arribat.

XI. Motí a bord

Segons Llorenç, va ésser a aquells moments que el castellà es va fer fort davant la tripulació i es va fer jurar per tots ells com nou regent del destí de la barca. Sembla que tots -uns per por, altres per necessitat, com sempre- hi varen tòrcer el coll. També d'això se n'assabentà després l'omnipresent Jacob Lanssa, a qui ho va narrar l'espectral i molt probablement inexistent n'Antoni de Ilerda -que segons ell anava a la barca- i que sembla ésser el seu únic -o fingit- informador. Nosaltres gaudim, emperò, del testimoni de Ferrer Crespi, que ens descriu l'escena a Cap de Taulat,⁴⁴ després de l'expedició malaventurada i mentre Llorenç estava encara immobilitzat per la febre dins la barca.

41 Potser que es tractés de Chia, l'extrem meridional de la costa que, trencada pel cap Alfatano, arriba fins al port de Taulat, clos entre els dos extrems més meridionals de l'illa: els caps de Taulat i de Spartivento.

42 També a la seva tercera declaració.

43 L'actual Porto Piscini vora el cap de Malfatano, al sud de l'illa.

44 No hi ha lloc a tota l'illa més avall que Teulat, que emergeix com una petita península de coll estret entre els ports de Cogódulos i Zafferano. És el primer lloc d'arribada dels que vénen del sud, de la part d'Ifriquiya o Berberia, i està, per mar, més a prop de Biserta que de cap altre lloc del món. Davant, acostat a les platges africanes, es solen deturar els vaixells a l'illa de la Galita, que deu ser la que els nostres corsaris anomenen *de la Galera*.

Segons Crespi, feren port allà i s'hi estigueren a l'aguait, mentre Ferrando disposava els torns i donava ordres. Un dia que estaven tots replegats dins una cova, Ferrando Gonsalbis parlà als homes

- *Barons, vosaltres volets guanyar?*

Tots varen assentir i Ferrando proferí allò que tenia decidit de feia temps:

- *Donchs, pus Deus no uol que guaiyem en Barberia, anem a roba de tot hom!*

Tots estigueren d'acord: els castellans que hi havia i la major part dels catalans, manco quatre: els dos castellans Dominicus i Johan Alcanyís, i els catalans Romeu Cabot i Ferrer Crespi, que eren consanguinis.⁴⁵ A l'instant, mentre tots els altres feien a Ferrando jurament i homenatge, els dos catalans dissidents s'esmunyiren, i baixaren a informar a Llorenç:

- *En Lorens, con ho farem, que veus aquest bacalar en Ferrando que se.s fet senyor de la barcha, e axi nos no.y quierem anar?*

En Romeus l'informà llargament que Ferrando havia fet gabella amb els demés i volia partir a *la roba de huyn homo*. Més tard, a la seva declaració davant els jutges, confegí la resposta de Llorenç de manera que els disculpés per endavant i, fins i tot, semblés encoratjar-los a abandonar la nau i el patró o, si fora indefugible, a col·laborar amb els sediciosos per tal de salvar la vida:

- *Germans vets-vos-en si podets, que bé vets que yo no.y puix altre fer. E mes val que yo muira tot sol que si vosaltres moriets ab mi.*

La versió de les paraules de Llorenç que va fer Ferrer Crespi és consemblant, però ens sonen manco resignades i, al mateix temps que els incitava a fugir, els demanava també que, si restaven a la barca, s'oposessin als designis dels que s'havien alçurat contra ell:

- *E germans - les hauria dit - si el cel chaeyia si.y hauria a parar les mans, que yio mes fas compte de mort que de vida. Si scapar podets, fets-o; si podiets cessar que no.s faes, que ho fessets.*

A Cabot se li oblidà prest aquesta precaució i a la tercera deposició contà que Llorenç els va dir sols que no podia dar consell, donat el seu estat, i que posava tota la seva esperança en la mediació divina:

- *Si el cel chaeya si li auria a parar les mans, que no.y pusch altre consol dar,*

hauria dit, calcant ara sols la primera part del text del testimoni de Crespi.

Quan a Llorenç, allò que havia arribat a entendre era que el fet que - per l'astúcia de Ferrando - hi hagués ara més castellans que catalans a la barca era el que havia acabat per afavorir la rebel·lió.

Poc després sortiren a navegar, manats pels castellans -per la *gabella* de Ferrando- per anar *ad robam de huiyn homo*. Veient acostar-se el moment de delinquir, davant la

45

Ferrer -ja ho hem dit- era cosí (*consobrinus*) de Cabot, afegí aquest al seu tercer testimoni.

imminència de l'acció Johan Alcanis, aragonès, i Dominic de Castella, que també havien estat de la primera tripulació, es renegaren i tingueren una empenta de coratge, tot i que no varen trobar ningú que els fes costat:

- *Nos no fariem tració an Lorens Bertran, nostre senyor* - juraren haver dit-

Ambdós ens han tremés la pròpia versió. Estava la barca, amb Llorenç malalt, de bell nou a Anguia, on Dominic havia afirmat confusament que s'havia desembarcat abans. Tot just quan començaven a endreçar les armes i a fer els preparatius per anar contra els béns i les coses de qualsevol persona, cercant noves dels vaixells noliejats per algun mercader que havia de passar per allà, va ser quan ells varen manifestar el desig de no participar al viatge i de romandre fora del projecte. En Ferrando, el seu nebot Alfons i altres de la barca-castellans, precisà en Ferrer Crespi, que també era present encara- els envestiren amb les espases. Els varen ferir - tot i que degué ésser lleu, ja que en poc temps estaven ja recobrats i ho podien contar a qui els volgués sentir - i els varen foragitar tot seguit.

A més de l'expulsió els requisaren - o se n'apropriaren senzillament, segons el castellà Dominic - tots els vestits, armes i altres possessions que tenien a la barca. Segons en Ferrer⁴⁶ els retingueren una capa i una sobre-túnica oberta per la meitat, primer botí de Gonsalbis, que li degué semblar un bon averany.

En Romeu Cabot també estava encara a la barca i va ser present als fets -segons ell- al lloc anomenat Canyelles, una ampla platja ja molt més al nord, passades les illes Toro, Vaca, Palma de Sols i Sant Pere, a devers 10 milles d'Esglésies, on feia cala l'armada. Allí l'Infant hi havia ubicat els campaments dels almogàvers, dels peons i la seva cavalleria i hi havia fet desembarcar els *trabucs* i tots els ormeigs pel combat. Feia poc que el lloc havia patit un assalt dels pisans⁴⁷ que els nostres corsaris potser haurien de conèixer ja que anaven vorejant de cala en cala fins passat Nadal.

En Miquel Roig, fill d'en Dominic Roig, era un dels que s'havien desembarcat abans del segon viatge i que havia anat a parar al setge del castell de Càller, on estava també en Pericó Saura, que va sentir més tard contar la història a Romeus Cabot i a un castellà no identificat. Miquel Roig va conèixer allà els dos castellans fugissers (tot i que havien estat companys seus a la primera eixida!) que li contaren que, estant en Llorenç malalt a Palma de Sols, en Ferrando Gonsalbis s'havia fet amb el comandament damunt els homes de la barca, excepte d'ells dos, que es negaren: hi va haver bricam i els dos renunciaren al viatge i se n'anaren de la barca. També Arnau Fuxa, de Mancor, aquell que no hi ha manera d'esbrinar si havia estat al primer viatge de Llorenç, va sentir contar l'episodi als dos castellans mateixos, però n'havia oblidat els noms.

Foragitats els renegats, Llorenç, continuadament informat pels dos fidels catalans Cabot i Crespi - que no s'havien decidit encara a deixar la nova expedició -, com pogué, va pujar a la coberta i es va dirigir a la tripulació insurgent:

- *Barons, fets de uostre preu e lexats me perdra so que m costà la barcha, que yo no vuyil que.s fassa so que vos altres trectats.*

⁴⁶ Que situa l'acció a Cap de Taulat, a l'altre extrem del golf, a uns 20 km. dreturerament per mar.

⁴⁷ De l'assalt a Canyelles els nostres corsaris no en fan menció, però sí que estigueren a aquella platja, on degueren arribar molt poc després, si no al mateix moment. A començament d'octubre havien sortit d'Alaior; entre aquella data i principis de gener havien fet dos viatges a Berberia, amb prop d'un mes d'espera que s'estigueren pels setges d'Esglésies i Càller. A les darreries d'octubre, doncs, devien haver acabat el primer tomb i havien arribat a Sardenya o hi devien estar de camí.

- *Jaets vos. E valra-us mes, que nos farem so que.s volrem, que no és ara a uos - li replicaren -.*

Amb tota senzillesa, si hem de creure la seva versió, Llorenç els va recomanar que en desistissin i que, si s'hi entestaven, al manco que el deixessin a ell a terra. Ferrando i els altres - sempre segons Llorenç - s'hi varen negar i, ja que eren allà i el vent els duia de bell nou cap a Berberia, li enflocaren que pensaven aprofitar, per fi, per robar a qui trobessin de camí. També ens dirà més tard que a algun d'aquests moments hom va fer seriosament la proposta de llençar-lo al mar.

XII. Romeus i els seus dubtes

Cabot també descrigué com havia anat en Llorenç a veure en Ferrando i família de la barca, per tal de fer-los saber que consentia a deixar-se perdre totes les despeses que havia fet al segon armament i per encoratjar-los que tornessin tots a Menorca, que no li agradava gens que fessin la sortida que endreçaven. Segons aquest testimoni, el castellà respongué, *irato modo*, davant tot hom, que eren tots que n'estaven d'acord en fer el viatge.

Segons una altra innovació de Cabot feta al seu tercer testimoni, un cop fallida aquesta darrera provatura de Llorenç i després de la fuga dels dos castellans, Ferrando va anar a Oristany i duigué tres homes més: havia de substituir als dos desertors per tal de mantenir una majoria més ample de fidels, ja que no es refiava mica dels catalans. N'Ala, en Martí Covo i un tal R. de Catalunya són els noms dels nous juramentats. Tots ells, juntament amb en Jacob Salort o de Orto, figuren com els actors principals de la pirateria.

L'esclat definitiu dels dos cosins informadors de Llorenç, que no gosaven declarar-se en públic ni a favor ni en contra de Ferrando es veia venir accelerat. Segons Cabot, havien arribat prop del Cap de *Sent March*, davant Oristany,⁴⁸ on el nou cabdill, fent us de l'autoritat que ell mateix s'havia conferit, l'envià a terra a fer la guarda. Romeus, en desacord amb la novella autoritat o bé perquè tenia por, es va negar. Hi va haver paraules, el varen amenaçar, temé pel seu coll. Després de l'expulsió dels castellans, tots sabien que Ferrando i la seva colla no se n'estarien de posar ma a l'espasa contra qualsevol dels seus companys de tripulació que els posessin en perill. Per això, tot just trobà l'ocasió, Romeus va anar a queixar-se a Llorenç que, bullint de febre, no estava per romanços ni podia ja fer res pels dos compatriotes. Així, tot i que el patró, si es recobrava, els podia fer perseguir i que sabien que amb la seva fuga perdien la paga i el guany, als pocs dies d'haver arribat prop d'Oristany en Ferrer i *el seu company*⁴⁹ es desembarcaren d'amagat i s'estalviaren del perill de mort certa en què es trobaven.

⁴⁸ Oristany, més al nord, era la zona menys calenta de la guerra -ja se n'havia preocupat l'astut jutge d'Arborea, que els aragonesos li fessin la tasca més espessa- i la més sovintejada, ara, pels navilis dels mercaders.

⁴⁹ *En Ferrer i el seu company*: així ho descrigué Romeus, el prudent. El company de fuga d'en Ferrer (que degué parlar massa al procés), i que segons tots era en Romeu Cabot, segons havia dit ell a la primera declaració era un tal Jacme d'Empordà. Mentí, és clar, i més tard li va tocar d'adobar-ho. La ingènua ambigüitat li serví de poc: tant el testimoni d'en Ferrer com el del castellà Dominic confirmaren que era ell el segon català que renegà de Ferrando i de Llorenç. De fet, a la tercera deposició, quan ell mateix es va veure denunciat com còmplice dels pirates, va refer la veritat i va declarar de pressa que, quan ell i en Ferrer fugiren de la barca (*rapuit fugam*), encara no havien rebut cap guany ni Ferrando i els seus homes havien assaltat ningú. També amb en Ferrer Crespi se'ns insinua algun enigma: d'entrada, no se n'amaga mai d'haver fugit abandonant el seu patró malalt i per altra part, quan declarà, a Mallorca, el 22 d'octubre de 1324, va assegurar que havia estat un dels que sortiren amb Bertran de Menorca, poc després del dia de Sant Miquel de 1323, emperò Llorenç, interrogat el 15 de setembre de 1326, l'exclogué expressament del primer viatge, dient que es va inscriure després, quan *refrescava* a Sardenya. Potser era sols una fallida de la memòria; potser Llorenç el volia protegir de no sabem el què, potser també anava tan a l'ombra del seu cosí que fins que assolí el paper de còmplice del fugitiu Romeus no es va fer present del tot.

Quan arribaren a la ciutat es toparen amb el castellà Dominicus, que s'havia alliberat de Ferrando abans, però a major preu i amb més dignitat. Els tres parlaren -i els castellà just se'n recordava del nom d'en Cabot- i davant d'ell asseguraren que s'havien escapolit de la barca per tal de no seguir la proposta de Ferrando.

Nichola Gercus, un esclau que estava en talla amb la dona na Falgeres, és l'únic testimoni interrogat per esbrinar la participació de Romeus Cabot al robatori. Testimoni d'excepció, no havia sortit de Menorca ni tenia altre informació que la que havia rebut de Jaume March, un tripulant del primer viatge que havia testificat abans sense aportar res important. Contà que quan en March havia tornat del viatge de cors amb Llorenç ell l'interrogà un dia envers què havia estat de Romeus Cabot i si tornaria: en Jaume li digué que Romeus havia quedat amb en Llorenç juntament amb en Ferrer Crespi i alguns altres de Mallorca i que, un cop a Sardenya, havien armat de bell nou amb intenció de fer fortuna, però no sabia si Romeus havia restat amb Llorenç tot el viatge ni si va intervenir a la robaria feta a Bernat Asselm.

Els dos parents escàpols Arribaren a Oristany. Degueren trobar algun compatriota, alguna complicitat o un forat qualsevol on poder romandre a cobro. Passat un temps, s'hagueren d'enrotllar amb les forces del jutge d'Arborea - les de l'Infant ja no estaven de moda - i feren altre cop un centenar de quilòmetres de camí per tornar al setge del castell de Càller.

Poc temps després, Romeus va abandonar també la vocació militar i va tornar a Menorca amb l'armada mallorquina -que el rei Sancho s'havia compromès a mantenir sols per quatre mesos i que potser n'estigué més de set, fins la capitulació d'Esglésies-, en el *leny* d'Antoni de Gualba.

XIII. Segon intent i culminació d'En Ferrando

Molts pocs dies després d'haver-se fet fonedissos els dos parents, un horabaixa, Llorenç va sentir, des del seu jaç de malalt, que alguns dels homes volien agafar per força algunes barques. El tragueren fora de la seva cambra i el baixaren a terra on el varen deixar sota custòdia armada de Pere Ros -és Llorenç qui ho diu-, encara que, pel seu estat, li era impossible fugir. L'interès de Llorenç de no comparèixer ni tan sols a la barca quan el robatori és palès, atès que el testimoni de Pere Ros no es va poder assolir.

Quan es produí l'assalt a Bernat Asselm al Cap de Sant March -que tanca pel nord el golf d'Oristany- prop del lloc de l'atac es gronxava un leny o barca d'un tal Guillem Fores de Terragona, a la què hi anava el nostre veli conegut en Jaume Lansa,⁵⁰ l'altre corsari que sembla seguir tot el temps, pam a pam, idèntics rumb; allà pogué parlar amb homes de la tripulació adherida a Ferrando i va conversar amb en Llorenç, tot i que el tenien custodiat. Quan va testificar, Lansa digué que havia sentit contar a Nicolau Cili que en Bertran havia fet venda de la barca a Ferrando i els altres i així ho volgué creure, o Llorenç li deixà creure, quan el visitava al cap de Sant March. Dels esdeveniments posteriors, que encara hem de veure, de l'assegurament de la barca com d'en Ferrando, del robatori i de la denuncia de n'Asselm, n'hauria tingut notícia, més endavant, pel capità de la Pantalànea. Confirmà tots els pretesos usos dels corsaris al·legats a les tesis defensives dels fiadors de Llorenç,⁵¹

⁵⁰ O Llansa, que d'ambdues manera ens arriba el seu nom.

⁵¹ Encara que fins devers 1356 no va fer compilar Pere IV les *Ordenacions sobre certes regles que deuen tenir en los armaments de corsaris particulars. les costums de la mar*, venien de molt de temps enrera als regnes de la Corona d'Aragó. A la plasmació escrita de les Ordenacions es disposa que els corsaris havien de donar part del benefici a l'erari reial, i així s'explica l'exigència de fer-ne encant públic i la necessitat de dur-ne un control estricte i d'exigir l'assegurança. La pirateria, que s'està al marge de tot control i de tota obligació fiscal, no cal dubtar-ho, a moments d'estrènyer era més rendible. Als moments

destacant els que feien relació a les subhastes i nous armaments i als *refrescaments de familia i de pa* després de fer *camp o encant* i, sobretot, confirmà que al Cap de Sant March en Llorenç era a terra, custodiat per en Pere Ros, per tal que no pogués parlar o denunciar l'acció criminal que els seus anaven a emprendre. Aquest darrer aspecte sols va ésser apuntat per aquest testimoni, amb plena solidaritat amb l'afirmació solitària de Llorenç.

En Llansa, tan informat sempre, tan casualment present a tota l'aventura, que havia tractat i conviscut amb els sediciosos els mateixos dies que feren l'assalt als mercaders, justament ignorava aquell detall on coincidien tots a les declaracions, fins i tot els més estranys, allò que havia corregut d'Esglésies a Càller i de Càller a Esglésies i que s'havia estès per tota la costa, per tota la gent de mar, per tot arreu: que Ferrando i els seus anunciaven públicament anar a *la roba de tothom*. No ens pot venir gens de nou, per tant, que en Bernat Asselm, a la fi del procés de Menorca, arribés a sospitar que Lanssa estava associat amb en Llorenç en l'empresa delictiva -o que, al manco, havia assistit passivament al robatori que el mercader va patir al Cap de Sant March- i que provés d'involucrar-lo en qualitat de còmplice -si més no per omissió- i l'acusés aferrissadament davant el lloctinent de l'illa.

Tot el que el denunciador va assolir va ésser que, tot just després de testificar, en Lanssa -alguna culpa amagada li degué fer perdre el coratge- es fes follet i s'hagués d'amagar o de llençar-se al mar -arruïnada i sense possibilitat de trobar aliments, ens diuen- per fer-se escàpol a la justícia..

XIV. Pirates

Quan el mar els dona fortuna i varen interceptar i assaltar la nau de n'Asselm, l'Infant acceptava els tractes de rendició dels de la vila assetjada. Era l'onze de gener a migdia, segons testimonià Opicinus de Plasència a la denuncia, quan Ferrando va abordar la barca on viatjava el mercader de Cotlliure Bernat Asselm. Amb Ferrando hi anaven, entre d'altres, en Michel i n'Alfons -també castellà-, en Martí Couo, en Pere Ros (que devia ésser ubic, doncs, segons Llansa i el mateix Llorenç, estava a terra, fent-li de guardià), en Jacob Salort, en G. Ala i un tal R. de Catalunya.

En presència de tots, després d'abordar la nau dels mercaders, Gonsalbo pujà a la coberta: els mercaders, gent prudent i que confia en la justícia, no els feren oposició de cap mena. Sembla que tots es coneixen posat que els patrons, els mariners i els mercaders

que tractem ara (1323) i al regne de Mallorca, la costum del món dels armadors i dels corsaris era que els asseguradors o fiadors quedessin alliberats de les seves responsabilitats tot just que la nau es desarmés, per molt que, abans de tornar al port d'origen, tornés ésser armada amb altra tripulació i altra provisió d'aliments (*alio pane*); d'aquesta manera, hom considerava finalitzat el viatge assegurat i alliberats els fiadors a l'instant que es feia l'encant d'allò aconseguit. Jacob Lansa, també corsari, així ho declarà, submis als fiadors i per solidaritat amb Llorenç, a les seves tardanes deposicions de 2 de novembre de 1326. Emperò els corsaris Bernat Lobet, Guillem Tortosa i Pere Ardit (qui diu haver-se trobat en cas semblant) que declararen en qualitat -diguem-ne- de pèrits, no varen confirmar del tot la descripció d'aquesta costum ancestral: ells asseguraven que la responsabilitat dels asseguradors no finalitzava sols quan, acabat el viatge, un cop arribats a port, es menjaven totes les provisions (*comederint totum pane dicti armamenti*) i les reposaven per iniciar una altra expedició (*in aliquo alio loco refrescare de pane*), ans bé, segons ells, els requisits per a considerar alliberats o absolts els fiadors o asseguradors eren tres i inseparables:

1) que, un cop desarmat a un altre lloc, *scapolauerit homines*;

2) que es tingués encant públic i general d'allò que havien obtingut a l'expedició *durante pane primi armamenti*; sols després d'això, el viatge que s'armés de bell nou per sortir a altre lloc -que ho podria ésser amb els mateixos homes, o part d'ells, o amb altres-, un cop guarnits de noves provisions (*panem fecerint ibi tunc*), es podria considerar un viatge distint i, per tant, podrien restar els fiadors lliures dels seus deures;

3) en tercer lloc, quan hom començava a armar de bell nou, i per tal d'obtenir de la cùria de la dominació del lloc on s'estava armant la llicència necessària, calia fer per força una nova assegurança, i presentar nous fiadors; sense aquella llicència no els hi era permès partir, ni la cùria els hi feia les *satisfaciones ydoneam* ni la carta-testimoni de l'assegurança, que era la que els donava llibertat per a sortir a la cursa del mar, és a dir, en cors.

remembraran d'antuvi els noms de tots els assaltants, quan els denunciaran a les autoritats locals. Els corsaris armats es dirigeixen al més present, al que fa més faisó d'acabat i, un cop l'han despullat de la borsa dels diners, es dirigeixen sens dubtar ni preguntar al lloc on hi ha els farcells de teles valuoses, on hi ha embolcallats també un parell de mocadors, un parell de sandàlies, un pes de pesar monedes i les armes: una espasa i una ballesta, a més d'altres arnesos. Ho fan carregar tot a la seva barca, salten la borda i es fan enfora.

Quan tornaren a terra a recollir el malalt havien donat fi a la seva empresa i es vantaven d'haver obtingut moneda; un cop i un altre Llorenç assegurarà, més endavant, ignorar de qui ni quanta.

L'assalt, segons la primera denúncia feta a Oristany per les víctimes de Ferrando es va fer el migdia de l'onze de gener, però segons recordava en Llorenç al seu interrogatori del 15 de novembre de 1326 va ésser una nit. Potser que per ell, moridor i sense esma, sempre hosemblés ésser, de nit.

Més de tres anys després, el 15 de març de 1327, R. Blanch, un dels fiadors d'en Llorenç, contà al jutge la versió de l'assalt que els havia fet el propi Asselm a ell i el seu germà. En temps que en P. Reyal⁵² era batlle d'Hialor, varen anar el batlle i el propi Bernat Asselm a l'alqueria de R. Blanch *per so que.l poguessen pendra e que.l se'n menassen*, no sabem si per tal de prendre-li declaració o per mor de la denúncia feta per n'Asselm contra els fiadors, el mes de juny de 1324, a la què requeria que els segrestessin tots els béns, ultra la barca de Llorenç; no el trobaren a la seva alqueria, però sí a la del seu germà, Berenguer Blanch. En Berenguer, abans que se'n menessin el germà, va tenir la gentilesa pagesa de convidar a menjar i beure tant al batlle com al propi Asselm. A la taula hi havia altre gent que *escometeren de noves* en Bernat demanant-li els hi contés com li havien fet el robatori i Asselm en feu la relació:

Era en les naus de Sardenya (no membre a aquest testes hon dix lo dit Bernat Asselm que era) i feent vela lo leny on lo dit Bernat Asselm era, la barcha d'en Lorens Bertran vench al dit leny dient que chalassen, e responien los del leny que no ho volien fer. En asso, la barcha del dit Lorens se fo acostada al leny e va los fer chalar, e va muntar en Gosalbo, castela, al leny hon lo dit Bernat Asselm era, e va pendra les bonetes hon auia la moneda lo dit Bernat Asselm, e va les s'en dur.

Així mateix -afegí R. Blanch, a favor del corsari Bertran- en Bernat els havia dit que mentre el castellà Gosalbo l'estava robant no va veure a Llorenç damunt la barca, però afirmava que s'havia d'haver amagat dessota, davall la coberta.

Els pirates tot just fet el robatori, s'afanyaren a escampar-se per tot arreu i la majoria anaren a amagar-se entre les forces de l'Infant que ara es traslladaven d'Esglésies a Càller.

L'empurianenc Antoni Dalmau -el nauixer de la galera del difunt Bernat Guillem i antic company de Pere Ros, que estava encara al setge d'Esglésies- va poder rebre les confidències *de plures qui fuerant in dicta raubaría*: en Jacob Salort -un dels pirates- li contà que havia anat al segon viatge, quan sortint de Sardenya havien anat a les parts de Berberia on el vent contrari els va fer tornar enrera, i li digué també que havien assaltat i robat a

Bernat Asselm tot i refermant que en Llorenç no n'havia estat conscient i que el robatori havia estat fet contra la seva voluntat. Molts d'altres amb qui va parlar li confirmaren el mateix: amics i favorables no li mancaren, a Llorenç, al procés criminal que li instruíren quan era a la garjola, a Menorca.

XV. Tercera anada a Berberia

Després d'espargir-se, de moment, per tota l'illa per tal de defugir la revenja i de fornir-se d'una coartada, els juramentats havien quedat que es trobarien a un altre punt, passat un temps, per sortir d'amagat de Sardenya i anar a lloc segur on repartir-se el botí, un cop haver recollit de bell nou al moribund Llorenç. Els dies que seguiren, la barca va anar vorejant fins els llocs secretament pactats per replegar els pirates eventuals fins que partiren tots junts cap a l'illa de la Galera, on es sentien més segurs

A l'illot feren les partions del botí que pertocaven, a tant per cap: primer el patró, llavors l'heroi de la jornada, en Ferrando, que al·legà la participació entusiasta del seu nebot, per tal que li arribés algun escreix. Després es feren els munts i es va fer preu de les peces de roba, de les borses de pell i del contingut.

Llorenç, malalt -segons contà-, assistia impotent; però per altres indicis que veurem tot seguit també ens podria semblar cert que, ple de vida, presidia ara la reunió.

Era ja el moment de guillar d'allí. Hi havia cabals per armar altra volta, per adquirir subministres, per assegurar la barca i fer-ho tot legal; ells mai no haurien estat al cap de Sant March; ells, quan el robatori, haurien estat de camí per tercer cop cap Ifriquiya.

Quan contà l'estada a la Galera, Llorenç mentí sols un tros. Segons ell, la seva part l'hauria rebuda en Ferrando i fins i tot desconeixia el seu import, tot jurant i perjurant que no la rebé mai. A la declaració que prestà el dia 27 d'octubre de 1326, contà que a l'illa de la Galera es repartiren els diners robats i que, *segons va sentir a dir*, donaren a Ferrando *de auantatge* cinquanta lliures. Afegí que en Ferrando li volgué donar la part que li pertocava i que ell, escrupulós, es va negar a acceptar-la i li va cedir *ad opus sui*. Per a fer-ho més bo de creure contava que, induït d'uns profunds escrúpols, els renyava tan seguit que varen arribar a amenaçar-lo de mort.

Després de fer el repartiment, ja que hi eren a prop, arribaren a Berberia -les calmes de gener els degueren ajudar-, al Cap de s'Alguer, on hi capturaren dos sarraïns, i llavors feren camí cap a Algemol i d'allà a la Pantalànea. Allò que Llorenç ignorava, emperò, era que la seva persecució s'havia iniciat ja feia temps i que, per molt que ara es moguessin pel migjorn i cap a llevant -tot el més enfora possible de Sardenya i de Menorca-, informadors de tot arreu donaven clarícies de la seva posició.

A l'illa de la Pantalànea, entre Bona i les costes de Sicília, en Ferrando, emparat en la, fingida o no, incapacitat de Llorenç, que havia fet córrer la veu del seu proper traspàs a l'altra vida, es va fer assegurar la barca com a seva. En Pericó Saura en tingué notícies per un tal Bernat Figuera.⁵³ Els dos escàpols castellans en Johan Alcanis i en Dominic també ho sentirien contar més tard als mateixos mariners de la barca.

L'actitud de Llorenç que entrellequem en algunes declaracions i els primmiraments de què bravetejà a la declaració, com és natural, no coincideixen: tot el que podem anar destriant dels diversos testimonis ens mena a sospitar que, tot i que potser afeblit i que -segons la defensa del seu procurador R. Seguí-, *no podia exir de la barcha sens ajut*, potser no restà al marge de la planificació de l'assalt piràtic. Així, quan en Guillem de Rippe se'l trobà a la Pantalànea, i veié el capteniment de Ferrando i el domini que exercia sobre l'empresa, tot parlant i fent tractes amb autoritat de patró en presència del propi Llorenç, no se'n pogué estar de dir-li:

- *En Lorens, la barcha es d'en Ferrando, que eyl l'ha feta assegurar con per sua?*

Llorenç replicà que la barca seguia essent seva tot i que, ja que havia estat malalt, havia hagut de cedir el comandament a Ferrando; i també li contà, com havia pres per habitud, que havia passat per gran perill quan l'assabentaren, mentre restava incapacitat per la malaltia, que podia estar segur que en Ferrando el volia tirar al mar; i que, després de tot allò que havia esdevingut, en Ferrando s'havia fet l'amo de la barca.

Allò que ens queda clar, doncs, és que Llorenç ja estava pràcticament bo i sa a la Pantalànea -si és que havia estat mai malalt- i que tota la versió oficial no treu cap a carrer i que potser és més cert que Llorenç i Ferrando eren socis secrets més que enemics enrostrats. De fet, en Rippe els va veure discutir els comptes, aferrissadament, fins el punt que el capità de la Pantalànea va haver d'intervenir per a posar-hi pau i hagué de sentenciar que els dos sarraïns darrerament caçats havien de romandre en poder de Llorenç. El ver patró, pel que es veu, havia reprès alguna autoritat i servava el seu prestigi intacte.

XVI. Un testimoni d'excepció

Era entre Nadal i corema, que començà a les primeries de març,⁵⁴ quan en Bernat de Torrente estava a l'illa de la Pantalànea amb una barca armada i al cap de pocs dies veié arribar en Llorenç en una barca on anaven alguns castellans -la que estam percaçant tota l'estona- inclosos en Ferrando Gonsalbis i el seu nebot. Torrente va presenciar tot l'episodi: com en Ferrando saltà a terra i anà al capità de la Pantalànea per assegurar la barca com seva (tots cregueren que ho era, ja que ho afirmava i actuava segur i decidit com el veritable propietari) i com en Llorenç no motava ni se'l veia actuar com patró, ni intromitebat se de comandar. Als ulls aliens, Bertran tenia encara aspecte de malalt i ho devia haver estat, doncs alguns de la seva barca confiaren a Torrente que havien arribat a proposar -quan eren al Golf- de fonar-lo a l'alta mar.

Tot va canviar de sobte, quan en Llorenç -altre cop ens sembla que, si més no de temps ençà, estava ple de vida- es va plantar fit a fit amb Ferrando. No sabem com va ésser el desengany final del castellà, ni quina força o poder degué fer valer el recuperat Llorenç, però sí de Ferrando ens han dit que era home terrible i potent Llorenç li havia de dur encara unes passes d'avantatge. Gonsalbis, que es degué trobar sobtadament negligit per la major part dels seus anteriors confreres -que s'havien d'haver desembarcat un cop repartit el botí-, va haver d'optar per fugir de la nau. Ho va fer amb els últims dels seus i, en la barca d'un tal Mateu Company, varen córrer a Marissara de Sicília, el port més proper.

També d'aquesta travessada escàpola en tenim un testimoni: en Bertrand Oruai, que era un dels mariners de la barca armada d'en Company, *calafat de Mallorca*, que havia desarmat a la Pantalànea. Allà mateix veié arribar la barca de catorze remes, amb un Llorenç Bertran que encara estava *infirmum et tensus et rasum* i allà havia estat present també -ens

sembla que tothom espiava a tothom- quan en Ferrando s'havia fet passar per senyor i patró de la barca provant de fer-la assegurar com seva.

Un cop armada de bell nou la barca d'en Company, partiren cap a Marssara i amb n'Orvai i alguns dels seus companys compartien viatge el fugitiu Ferrando amb els seus darrers fidels, flanquejat per en Jacob Salort i en Pere Ros, que semblen cada cop més dos infiltrats que feien el doble joc. Segons el testimoni d n'Orvai, també acompanyaven a Ferrando un nebot d'en Salort anomenat Raimundus,⁵⁵ un tal Ala i altres que havien desemparat Bertran a la Pantalànea i que l'havien deixat sol amb la seva embarcació i amb la dèria de revenja.

XVII. La denúncia

Havia passat ja el mes de febrer de 1324. Després de la victòria de Luchocisterna, davant Càller, les forces de l'Infant d'Aragó fortificaven el seu campament, el que seria més endavant el castell de *Bonaire*, nom que pretenia conjurar l'aire infecte que des dels cartaginesos s'atribuí a l'illa, i que seria aplicat a una verge mare de déu que -segles endavant, segons alguns historiadors argentins- seria l'advocació que es faria servir per batejar la capital del seu país.

Confós en mig d'un llarg i miserable seguici d'afamegats i malaltissos habitants d'Esglésies d'aquells que, després de la presa (el dia set del segon mes de l'any), havien assolit l'autorització per a sortir de la ciutat amb tots els béns que poguessin carregar per tal d'acollir-se a Càller, Bernat Asselm havia acudit davant l'Infant per suplicar-li justícia i, mentre es feien el tràmits judicials, va començar a endreçar, pel seu compte i amb els seus propis mitjans, l'entossudida cacera de Llorenç.

No feia més de quatre o cinc mesos que el corsari havia eixit d'Alaior. Mentre ell anava a Berberia per tercer cop, fent camí per acabar a Sicília, el dia catorze de gener de 1324 en Bernat Asselm compareixia davant el rector major del port d'Oristany i presentava la denúncia contra Llorenç Bertran, menorquí, Ferrando Gonsalbis de Guardamar, el seu germà Anfós, en Guillem Ala de Castelló d'Empúries i en Pere Roig de Roses d'Empúries, armadors d'una saytia armada de catorze remos.

L'immediat dia setze el nunci public d'Oristany, per ordre del rector del port, va requerir Nicolau, notari i jutge ordinari, fill del comte Matai d'Oristany, per tal que manés fer crides per tots els llocs acostumats de la terra donant un termini de tres dies als demandats i els seus còmplices -o altres per ells- per tal que anessin davant el rector i poguessin ser presents a les deposicions dels testimonis que aportaria en Bernat Asselm.

A la denúncia, Bernat afirmava que el present mes de gener, venint per mar, com mercader, d'*Alligalirie* cap Oristany amb una barca de càrrega de Bonominus de Biestro i Opicinus de Plasencia, burgesos habitants d'aquella ciutat (*Alligelrie*), que patronejava Jacomi Bergadani, tot just arribats a un port o platja anomenat Sant March, els esmentats armadors de la saytia que denunciava, amb els seus sequaços i mariners, *modo pyratice* i per violència *insultum fecerunt* a la barca d'en Bonominus i de n'Opicinus i la capturaren per força.

En Bonominus testificà que era present quan els assaltaren la barca que patronejava Iacominus Bergadamni de Bonifacio i la robaren al port d'Oristany, al lloc dit Sant Marc,

⁵⁵

El *R. de Catalonia*, que compareix al testimoni de Llorenç, qui no se'n recordava clarament del nom.

devers migdia del passat dia onze. Declararen també n'Opicinus de Plasencia, que també era present, i en Franciscus Mabilia, que era a la coberta, i que varen presenciar com espoliaven en Bernat Asselm i li robaven una *vollice siue bonita* (borsa) on hi duia 285 lliures en diners genovesos que anaven en menuts, és a dir, en diners de billó; 20 sous en diners de Barcelona; un pes de pesar florins i altra moneda; una ballesta defectuosa (*ad peccus*), una espasa, una túnica vermella (*gramansiam*) de *panno baldecto* (un tipus de seda que s'importava d'Àfrica) *ad orso* (sense confeccionar), un parell d'avarques o sandàlies (*calligarium*) i un parell de mocadors (*muncadorum ad orso*), estimats tots aquests arnesos en devers sis lliures. En Bonominus va veure un dels armadors de la *saytia* que portava la dita *bonita* d'en Bernat, a la que hi havia molts diners; Opicinus havia vist com l'agafaven, sense conèixer-ne el contingut, emperò sentí a dir al lladre mateix que hi havia molts diners i a n'en Bernat que eren 285 lliures i també, com tots, va veure com se'n emportaven les altres coses denunciades.

Quan Bernat presentà davant els jutges de Menorca la denúncia com a prova, aquells dubtaren de la veritat dels fets que contenia i arribaren a no fer-ne cas: els tres únics testimonis eren massa afectes a n'Asselm, i estaven massa lligats econòmicament a la seva empresa. Tota la força que se li acudi a Bernat va ésser manifestar que tot era *publica vox et fama inter scientes* i sobretot entre els propis entesos. I era cert, emperò no provat: l'esdeveniment era públic i potser tot havia passat en presència d'espectadors passius, com és ara la tripulació de l'embarcació d'en Fores, que estava ancorada allà mateix, emperò mancaven els testimonis de tercers. Bonominus, Opicinus i Franciscus també corroboraren a Oristany que del fet n'estava assabentat tothom i, degudament escomesos, precisaren que fama publica s'entenia per allò que deia la gent i que hom considerava que dos o més homes eren el mínim precís perquè ho fos considerada. Signaren la denúncia com testimonis Franciscus Mabilia de Noli, Bonominus de Biestro, Franciscus Lizey de Finaria i Opicinus de Plasencia, que figurava com patró o armador de la barca.

XVIII. Fuita, persecució, empresonament i fuita

En aquells dies, Llorenç era a la Pantalània, que era de domini polític català però efectiu dels corsaris i pirates que senyorejaven el canal de Sicília. L'illa llavors era escassament habitable i gaudia de l'únic atractiu d'un port que era a la vegada tota la indústria d'una minsa població estant, però també en treia profit d'un ample estol de passavolants -mariners, tractants, pirates i corsaris- que es barrejaven amb una població musulmana sotmesa i humil.

Va ésser el mateix capità del port i de l'illa qui va comentar temps després la situació al nostre vell amic Jacob Lanssa: el corsari Bertran havia restat sol a la fi, amb els dos sarraïns encormats, és a dir, empresonats de peus i mans en un cep de fusta; se n'havia deslliurat de part dels homes que li quedaven i n'havia retingut amb ell sols quatre, per capficar-se tot seguit en l'empresa de salvar el seu bon nom. Així, comandant altre cop la seva pròpia embarcació i amb els seus quatre homes i cinc més que havien estat abans de la barca d'en Company amb què havien fugit en Ferrando i els seus,⁵⁶ partí Llorenç rera els traïdors cap a Sicília.

En Bernat de Torrente, el testimoni que havia coincidit amb ells a la Pantalànea i que ara seguia el mateix viatge amb la seva pròpia barca -és més que segur: era impossible fer res d'amagat- va presenciar com Llorenç, amb els altres castellans i homes de la seva saetia, arribà a Marssara un dia més tard que els fugitius. Quan Llorenç va tocar terra en Ferrando ja havia plegat tota la seva roba i diners i s'havia deslloriat cap a l'interior (a Messina, segons declaració de n'Oruai), estalviant-se d'ésser capturat.

Mai més no el pogueren trobar, al castellà. Ell i els seus acompanyants es feren fonedissos: es degueren separar tot just posat el peu a la vorera, per prendre distintes direccions. Sols de quatre d'ells en tenim algun rastre: Jaume Salort i n'Ala compareixeran al poc temps a Tràpani; en Pere Ros i en Salort, quan en Llorenç sortí a la fi de Sicília, tornaven estar amb ell.

A Marsara, mentre els seus seguien a Ferrando, Llorenç tornà, de cop i volta, a ostentar teixits cars i moneda, que feia rodolar per assolir els seus propòsits. Al seu testimoni va ometre també tots els detalls referits a aquests moments: digué sols que, volent denunciar al capità de la Pantalània les malícies comeses pels seus homes, li fugiren tots, manco quatre que quedaren amb ell a la barca i que els fugitius -i això és el que li freturava demostrar- se'n dugueren tots els diners obtinguts per la violència, de tal manera que ni a la barca ni en poder seu ni d'altres n'hi va quedar gens. Un cop recuperat una mica de la seva malaltia -continuà-, amb els quatre homes i altres que havien quedat allà de *quisdam barris* -és a dir, d'una altra tripulació-, anaren a Sicília i feren port a Marssara on cren els fugitius que, quan varen saber que ell hi arribava, s'escapoliren de seguida. Allà -conclougué Llorenç- va vendre els dos sarraïns.

La seva defensa afegí alguns detalls nous: segons les seves tesis, Llorenç es presentà al visalmiray de Marssara per demanar-li homes *ab que anas pendra lo dit Ferrando e los altres companyons* i va trobar barra de cap; el sots-almirall, que devia saber amb qui tractava, no acceptà la tasca i li digué:

- *Los anas eyl pendra si.s volia.*

En Llorenç replicà amb violència que:

- *Eyl li.n feya mostra.*

Però el sots-almirall no es deixà impressionar.

Els déus deuen tenir alguns dies que es senten protectors de la justícia, doncs al poc temps el sots-almirall va poder complir el seu desig. Mentre Llorenç, innocent de tot, discutia amb ell i feia com qui cerca homes per organitzar la cacera dels culpables, no sabia encara que la seva propera desventura estigués tan a prop i que altres trescadors havien olorat ja la seva flaire. Quina sorpresa no provà de reflectir quan contava al jutges de Menorca que, passats un parell de dies, arribà a Sicília algú anomenat n'Asselm, amb una lletra de l'Infant d'Aragó, i el va fer empresonar!

El portador de l'ordre era un germà consanguini del mercader n'Asselm -com va aclarir Bernat molt després, el 19 de desembre de 1326- potser anomenat Berenguer, que manifestava que en Llorenç i en Ferrando amb els seus còmplices, un cop fet el robatori amb la seva barca armada, havien anat a l'illa de la Pantalània on es repartiren el diners i les coses robades entre tots, sense que en Bertran, ja sa del tot, s'estalviés d'obtenir la seva part. Segons havia sabut (algun informador de la pròpia tripulació de Llorenç degué tenir), d'allà en Llorenç havia anat a Marssara de Sicília, on havia fet assegurar la barca pel sots-almirall de dit lloc, mitjançant el pagament de dos florins d'or.

Tot és confús, a aquest darrer episodi. Tres anys després una barca *carica* va anar a parar a una cala de Ciutadella i en ella hi anaven en Pere de Portell i en Berenguer Bonet, l'un de Cotlliure i resident a Sardenya, al castell de Bonayre, i el segon de Cadaquers i resident a Oxtine, de Sicília. En Bernat Asselm els va fer requerir amb urgència per declarar, abans que no partissin de Menorca.

En Pere de Portell, que ignorava el robatori, havia vist a Marssara, entre gener i març de 1324, com en Llorenç arribava amb una barca armada que deia que era seva, juntament amb Ferrando i els seus còmplices. Els veié desembarcar, conversà amb ells i en Llorenç mateix li digué que venien de la Pantalània. Allà mateix va sentir a dir a Pere Ros -el més destre dels conjurats, que primer havia estat el segon d'en Ferrando i llavors seria el més afecte tutor de Llorenç- que a l'illa s'havien repartit entre ells tot allò de què havien pogut lucrar-se *de bona guerra*. No sabia si en Llorenç era sa a la Pantalània, però sí que hi estava del tot quan arribà a Marsara. A pres del propi Bertran -ja que del corsari es veu que no se'n refiava ningú i a més estava barallat amb el sots-almirall- el testimoni havia exercit la seva mitjanceria per fer que el sots-almirall de Marssara concedís al menorquí l'assegurança necessària per tal que pogués *armar i desarmar i ésser en la seva guerra* i va ésser ell mateix qui va lliurar a l'oficial els dos florins que en Llorenç li trameté.

Aquell testimoni (d'un estrany a Menorca, convé tenir-ho en compte) era del tot perillós per en Llorenç, ja que presentava al castellà com el seu braç dret i negava tota la convenient història de la traïció i la fuga. Per això, la defensa de Bertran subratllà -sense arribar a demostrar-ho ni a dir-ne la causa- que a Marssara s'havien barallat Llorenç i en Pere de Porteyl.

Era el testimoni de Bertran Oruai -aquell que deia que havia anat amb la barca d'en Company fins a Marssara amb els fugitius-, que també havia estat present a l'episodi, el que inspirà als defensors, ja que aquest va declarar que havia vist a Marssara que en Llorenç tenia unes paraules (*habuit contenciones siue contendit se de uerbis*) amb Pere de Portello, conegut de n'Oruai, perquè en Llorenç tractava que un nebot d'aquest anés a la barca amb ell: potser el que volia era forçar-lo a deixar-li un hostatge per assegurar-se el seu silenci.

No ho podem saber mai, si Llorenç i Ferrando anaven junts o s'encaïllaven quan arribaren a Sicília. Allò cert és que el germà de n'Asselm, amb la lletra de l'Infant, assolí l'empresonament de Llorenç Bertran, la ràpida desaparició d'en Gonsalbis i dels seus i el correlatiu descans del sots-almirall, que en devia estar fart d'aquestes contarelles. Contà l'acusat -segur que assolí d'emocionar als jutges- que ell deia i al·legava i proposava les seves explicacions a aquell home -n'Asselm- per tal de convèncer-lo que no era culpable del robatori; descrigué llastimosament com li suplicava que, un cop li havia ofert explicacions satisfactòries, no el tractés ni el fes tractar com malfactor; i narrà, traspasat i dolgut, com n'Asselm, inclement, dur de cor, no es dignava escoltar-lo ni tan sols rebre les seves exculpacions, ans volia sobretot i exigia que fos conduït pres a Sardenya, a presència de l'Infant.

Davant tanta intransigència i tanta injustícia, quin altre remei li quedava a Llorenç -que cavil·lava que tot això li seria greument dispendiós i sobretot perillós, si cap de les seves raons era atesa ni podia demostrar d'altra manera el seu dret- que fugir de la presó de Marssara?

Així ho va fer. Després de devers dos mesos d'estar-se en presó, en va poder fugir, havent de deixar en mans de n'Asselm la seva barca amb l'exarcia i tot el seu armament i homes. No hi perdé tant, doncs, el mercader, que se'n ho porta tot a Tràpani, segons va

sentir a dir Bertran més tard. Segon ell, hi havia a la barca una caixa amb 24 dobles d'or, que li restaven encara de la venda dels dos darrers sarrains.

Allò que és cert és que mentre es movia per Sicília, abans d'entrar en presó, Llorenç havia manejat cabals a bastament. En Pere de Portell havia vist en poder del seu parent Francesc de Portell 60 florins i 7 dobles d'or que en Llorenç li havia deixat en dipòsit i que aquell li va restituir al seu moment, després d'haver-lo amagat per un temps a la seva embarcació. Llorenç, a més d'untar les corrioles necessàries, es feia valer de les possessions adquirides en el robatori, com és ara robes i diners dels que anaven dins les *bunitas* furtades a n'Asselm, i les distribuïa entre certes persones. El mateix Pere de Portell, quan estava a Marssara amb en Llorenç, va rebre pels seus serveis de mitjanceria i influència amb el sots-almirall una borsa de cuir cordovà amb dues corretges negres i una *capuccium de panno cachebrizato* i va veure també com el corsari donava al seu parent Francesc, que li havia amagats els diners quan es començava a sentir perseguit, pany *cachebrizat* per fer una vesta vermella, llarga i oberta: una gramalla. Llorenç mateix es va fer cosir una altra gramalla d'aquell teixit.

De l'empresonament d'en Bertran en Pere de Portell se'n va assabentar més tard, quan estava a l'illa *Gerbatis* (Djerba) que havien conquerit les forces d'en Fadrique de Sicília, comandades pel cronista Muntaner, devers deu anys enrera. Allí rebé una lletra del seu germà en Francesc que li notificava que el corsari havia estat empresonat i que el fill major del sots-almirall, per l'amistat amb ell -que degueren fer valer en absència-, bé que empenya amb deu florins d'or que rebé d'en Llorenç, l'alliberà de la presó.

Llorenç n'havia sortit a peu pla i a bon preu gràcies a que no li mancaren amics quan els pogué pagar. Com preu de la seva gestió havia cedit a Francesc un terç de la seva barca, quan la pogués recobrar.

XIX. Tornada a casa

Quan en Francesc de Portell pogué treure d'amagat en Llorenç de la presó i feien el curt camí cap a la barca que l'havia d'acollir, en Berenguer Bonet -l'altre testimoni que l'any 1326 va recalcar per poc temps a Menorca - era a Trapani, a determinada casa, on es trobà amb dos catalans, un anomenat n'Ala i l'altre Iacob Salort -els antics companys d'en Ferrando-, que s'estaven repartint entre 15 i 20 lliures de moneda genovesa i un tros de teixit *cachebrizat* del que cadascú es va fer fer una túnica i sobre-túnica: ells afirmaven haver-ho obtingut tot d'alguns pisans, enemics i per tant víctimes preferents de qualsevol atac o lladronici.

A Trapani havia anat també el germà de n'Asselm seguint el rastre dels seus béns. Emperò el vent el feia precedir de la seva flaire: sobtadament tots es feren follet. Mentre l'indagador creu que ha deixat a cobro en Llorenç a la presó de Marsara, i que podrà seguir les seves perquisicions i dur a terme les captures, la mateixa peça principal se l'hi ha fet fugissera: Llorenç anava ja camí de Menorca.

Devers els mes de maig, un mercader de Mallorca anomenat Pere Guimerà era a *Xacha* (Sciacca), a Sicília, dins la coca de Guillem Teremunt i va veure venir en Llorenç amb la barca d'un cert pirata -diu- de nom ignorat per ell. Si hem de creure allò que assegurava n'Asselm en el procés, era la barca del mateix Bertran, que l'hauria tret a il·legalment de Sicília, on havia d'estar segrestada per la justícia. Llorenç, emperò, -no hi ha qui en pugui treure l'aigua neta- deia que n'Asselm, un cop empenyorada, se l'havia retinguda.

En Guimerà no l'havia vist mai, a Llorenç, emperò sabia qui era i és segur que havia sentit cosa de les seves ventures darreres. Sorprès de veure'l allà, deslliurat i tranquil, preguntà als que l'acompanyaven com així anava amb ells. Eren en Pere Ros -que segons Llorenç havia estat el seu carceller quan el robatori, però ara compareix com el seu amic i company- i Jacob d'Ort, el mateix Jaume Salord que havia fugit amb Ferrando i que feia poc era a Tràpani.

Pere li donà la versió que havien tingut temps de confegir entre ells:

- Anc no vis tan gran tort con li es stat fet. Vos devets saber que eil es stat en Sardenya e aqui arma de castelans e d'altres mescladisses. E, con hac armat, eyl fo malalt, axi que vench a la mort e dementre eyl era malalt un mariner castela per nom Ferrando feu-se fer homenatge a aquels de la barcha, e que d'asso no sabe res lo dit Lorens Beltran, con fos malalt, e que puy, perten de Sardenya, robaren una barcha de homens de Coch Liure.

- E no ho podia vedar, en Lorens Bertran, axo?

La versió oficial dels corsaris es descabdellà amb exactitud. Així, l'informaren que quan Llorenç va provar de prohibir als seus que depredessin aquella barca, estiguessin o no en pau, li feren ofertes de llençar-lo al mar: com podia oposar-s'hi? Per fer-ho més llastimós, després venia la història de la fuga i de l'empresonament. Per fi, l'informaren que el propi Llorenç havia hagut de veure tots els seus béns segrestats, al mateix lloc.

XX. Presó a Menorca.

Càller es va rendir a la fi el 19 de Juny de 1324. Aleshores Llorenç era ja a Menorca i en Bernat Asselm estava a Mallorca, portant la seva inquisició, sense deixar de parar esment a alguns negocis d'exportació de sal d'Eivissa.⁵⁷

El 21 del mateix mes el floctinent del regne de Mallorca, Bernat de Tornamira, escriví al de governació de Menorca, Bernadó de Vayl d'Auria, i li trameté, per manament reial, la denuncia de Bernat amb l'ordre de segrestar la barca de Llorenç i els béns dels seus fiadors. El dia 28 bandejaven al corsari per Ciutadella, com rebel a la justícia, ja que no s'havia volgut presentar.

L'esclau Nichola Gercus⁵⁸ coincidí amb el fugitiu Bertran en dues ocasions: una quan havia pres terra a Maó, anant pel camí de *Hialor*; l'altra vegada el va trobar amagat a un huyastrar d'en G. Mora,⁵⁹ quan el ban contra Llorenç es propagava per la població d'Alaior i el mercader Bernat Asselm, després d'encalçar-lo per mar i terra, per les illes i per Catalunya -on degué obtenir un manament reial-, ara el feia cercar per aquella parròquia cum multis hominibus.

Alhora que seguia la cacera de l'armador, Bernat investia contra els seus fiadors: el 3 de juliol es presentà davant el floctinent de Menorca amb la demanda civil contra els quatre,

⁵⁷ Mentre prosseguia, a Menorca, els processos contra els fiadors del corsari i contra el propi Llorenç ell mateix era perseguit a Eivissa d'on es va escapolir patronejant una cocha carregada de sal per a vendre-la a Saona, trencant totes les disposicions del batlle de l'illa. Bandejat com un delinqüent, se li prohibí de comparèixer per Mallorca fins que el mes de juny de 1327, tot just acabat el procés que duia contra en Llorenç Bertran, l'Infant Felip, regent de l'illa, li va concedir guiatge i seguretat, sols per un espai de quatre mesos (ARM, Lletres Reials, 7, f. 56v).

⁵⁸ És el mateix Nichola Gercus, esclau que estava en talla amb la dona na Falgeres, que va ésser l'únic testimoni interrogat per esbrinar la participació de Romeus Cabot al robatori.

⁵⁹ Potser un parent d' un dels quatre fiadors processats: el ferrer Francesch Sa Mora.

dels que ja n'hi havia un de mort: Pere de Cassa, que ara el representaven els seus hereus. Els reclamava les 285 lliures genoveses en efectiu més 15 lliures en moneda de Mallorca que era el valor de les robes i altres efectes que li havien estat sostrets, ultra les següents despeses i perjudicis:

- 30 lliures genoveses per a la inquisició feta a Sardenya

- 70 lliures de Barcelona (91 lliures reials de Mallorca) que li havia costat noliejar un leny per la persecució

- 10 lliures de reials de Mallorca, import d'escriptures i despeses fetes tant a les illes com a Catalunya.

El dimarts vinent els fiadors respongueren. Asselm presentà la còpia de la denuncia feta davant el regent major del port d'Oristany i els testimonis de l'antic batlle i del rector de l'església d'Alaior que havien actuat a la constitució de la fiança.

La primera versió dels *defenedors* dels fiadors d'en Llorenç va ésser presentada tres dies després de la denúncia.⁶⁰ Era el dia sis quan comparegué el seu procurador R. Seguí⁶¹ per presentar les seves raons (2 tesis) i posicions (en 9 punts) i 13 capítols amb la seva versió dels fets. Per part de la defensa testimonificaren envers els usos i costums de l'ofici els corsaris Lupetti, Ardit i Tortosa i en Guillem Rippe, àlies en Monet; al castell de Maó es reberen també els testimonis dels tripulants Miquel Roig, Pericó Saura, Jacobus March i Romeus Cabot.

La primera versió que presentava la defensa no es veuria recolzada ni pel propi Llorenç, quan el varen poder aglapir, molt més tard. Els fiadors pretenien que, després de desarmar a Sardenya, Bertran havia venut la barca als germans Ferrando i Alfons Gonsalves, de Guardamar, que varen ser els que assaltaren a n'Asselm. Així, ni Llorenç ni els seus fiadors no tenien res a veure en l'afer i tot el demés que afirmava el mercader no eren més que *friuolem et inanem defencionem* que no tocaven al cas, com és ara la malaltia o que a Llorenç li haguessin robat la barca o que hagués fet una venda fictícia -que mai no es provà, ni es torna mencionar- o que els homes l'haguessin segrestat o que haguessin actuat amb el seu consentiment o no, posat que havia seguit amb ells - segons l'acusació creia -, ni la suposició que, a la fi del viatge, Llorenç hagués comparegut de bell nou regint la seva mateixa embarcació, supòsits tots ells que la defensa negava per tal d'alliberar de responsabilitat ensems al corsari i als seus fiadors.

La teoria de la venda de la barca, emperò, es veu que no s'aguantava dreta. Dos mesos després, el 6 de setembre, la defensa presentà tretze nous capítols i nous testimonis de Roig, Saura i Cabot, refent la primera versió. Argumentava ara que, un cop desarmat a Sardenya, Llorenç havia armat de bell nou per tornar anar a Berberia contra els enemics de la vera creu; que va estar malalt tot el viatge i que, després de l'anada de Ferrando i Pericó a Esglésies, el segon viatge infructífer i tot el demés que ja coneixem, Ferrando i els seus còmplices, mantenint-lo a terra sota custòdia, havien assaltat n'Asselm i havien partit altre cop cap a

⁶⁰ Com era preceptiu pel punt 13 les franqueses de Jaume Primer donades a 1231 al regne de Mallorca, que disposava que els habitants de la ciutat pledegessin de tres en tres dies i els estranys de dia en dia, si ho sol·licitaven, o es poguessin acollir al mateix dret que els veïns.

⁶¹ Ramon Seguí portava mentrestant un altra cas a Ciutadella, on representava la part de la demanda en nom del jueu Jucef Comparat contra els hereus d'un altre corsari menorquí, Barthomeu Moragues, i del seu soci Gispert Roig de Cotlliure, que al·legaven, per defugir un deute de 12 lliures obtingudes de la venda d'un sarraí, que el leny armat que tenien a punt per anar en cors els havia estat emblat e tolt dins del port de Maó. Es veu que donar la barca per perduda, venuda o furtada sovintejava com recurs beneït per a defugir les culpes i els creditors (ARM AH Supl. 4 f. 64 a 67v).

Berberia, on capturaren els dos darrers sarraïns i que Ferrando, després de provar d'assegurar la barca com seva pròpia a la Pantalània, havia acabat fugint amb els seus. És la història que hem procurat seguir fins ara i que incriminava a Miquel Roig, i a Guillem Ala de Castelló d'Empúries i a Pere Ros, de Roses,⁶² que haurien estat els que sortiren a mar a fer pirateria per la part de Sardenya i haurien fet el robatori a n'Aselm, mentre el corsari menorquí es trobava de bell nou a Berberia. Essent així -argumentaven els fiadors- era sols a aquells que n'Asselm havia demandat primer davant el Rector major del port d'Oristany, a gener de 1324.

D'haver estat certa aquesta nova versió, Llorenç restava alliberat de responsabilitat -i per tant els seus fiadors- un cop havia finit la seva primera expedició i havia desarmat, a Sardenya. Així almenys ho confirmaren, d'antuvi i per poc temps, testimonis afectes a Bertran i tripulants de la seva barca com en Romeus Cabot, en Miquel Roig i en Pericó Saura.

A l'altre costat, tota l'argumentació de l'acusador descansava sobre dos punts clau: mantenia que la responsabilitat dels fiadors es perllongava tot el temps de l'eixida, des de que Llorenç sortí fins que tornà a Menorca, que calia considerar un sol viatge ateses les paraules *anant e vinent* de la llicència del Lloctinent - paraules que ben aviat deixaren de comparèixer a les còpies sol·licitades a la cúria del batlle de Menorca -; en segon lloc, insistia el mercader que els fiadors havien de respondre no sols de les 25 lliures de l'assegurança, ans també de tots els mals comesos per Llorenç o pels seus, més interessos, com deia la llicència però no ho havien inclòs al document de l'assegurança. Per altra part, comptava amb la declaració feta a la cort d'Oristany pels testimonis que eren a la barca quan li feren *la robauria*, com prova indubtable que havien estat Llorenç i/o els seus còmplices qui l'assaltaren.

El 2 d'octubre, al castell de Maó, en Monet i en Guillem de Rippe prestaren nous testimonis, davant l'escrivà Guillem Alegret, tocant als nous capítols de la defensa. El 22 d'octubre es reberen els testimonis dels tripulants que eren a Mallorca, reclamats el dia 3 del mateix mes, presentats per Raimon, el germà de Llorenç Bertran, que feia de Procurador dels fiadors a l'illa major: eren Arnau Fuxam, de Mancor, Johan Alchanis, l'aragonès, el castellà Dominicus i el mallorquí Ferrer Crespi (l'únic que figura com mariner professional), a més del mercader de Mallorca Pere de Guimerà, que veié a Llorenç, Jaume Salort i Pere Ros quan tornaven de Sicília.

Tot l'any 1325 estigué el procés en suspens i a la documentació hi ha un buit absolut: Llorenç estava ocult, ningú el podia trobar ni sabia on parava i el seu testimoni o la seva confessió havia d'ésser essencial per seguir la causa. Tampoc eren bons moments per marejar els oficials públics ni per reclamar la protecció o intervenció del lloctinent o d'altres instàncies: havent mort el rei Sanxo a Santa Maria de Formiguera el 4 de setembre de 1324, sense deixar fills legítims (d'il·legítimes tingué almenys tres filles), l'illa i tot el regne de Mallorca estaven en perill d'anar a parar a mans del rei d'Aragó, que el reclamava com feu que li era sotmès. Hi va haver commocions públiques, diversos bans s'enfrontaren, les opinions, el destí de l'illa, somogueren tots els cors i totes les raons; el tron perillava i amb ell tots els càrrecs de confiança i tota la nòmina militar, governamental o administrativa.

⁶² I que Miquel Roig, fill de Dominic Roig, i Pericó Saura, fidels i disciplinats, feien bona de bell nou amb el seu testimoni.

Llorenç seguia amagat, bandejat per tota l'illa pels saigs i capdeguaytes, cercat per escamots d'homes a sou del mercader, invisible i intrombable, però en contacte amb el seu germà de Mallorca i amb els seus fiadors, que pledejaven amb n'Asselm.

Fins el 27 d'octubre de 1326 no pogué iniciar Bernat el procediment criminal contra Llorenç Bertran, ja que li no li convenia que el veiessin gaire per Mallorca.⁶³ El corsari, traït per algú o sota alguna garantia dels seus socis, estava de bell nou empresonat des de començament de l'any: any i mig s'havien torbat a haver-lo. El mateix dia va prestar testimoni i el tornaren interrogar el 15 de novembre, set dies després d'haver desestimat el jutge Guillelmus de Pinea i els seus consellers la demanda civil en primera instància contra els fiadors.

Emperò Bernat havia reprès molt de pressa: ara que tenia el corsari a cobro no permetria que l'amollessin de bell nou i sol·licità que seguís pres i que el sotmetessin a turment, si era precís, a l'espera de nous testimonis que pretenia aportar i que pel moment eren fora de l'illa. En allò de fer-lo turmentar va arribar tard ja que feia molts pocs mesos que les Corts d'Aragó havien proscrit la tortura o prova judicial, convençuts per fi que els culpables forts i revenguts recien a alliberar-se de pena i que els innocents dèbils acabaven condemnats.

El defensor de Llorenç, pel seu cantó, demandava imperiosament el 8 de novembre de 1326 que a Llorenç el traguessin de la presó tot seguit o que es dictés sentència i afegia que, si de cas s'arribés a demostrar qualsevol culpabilitat de Llorenç, aquest estava disposat, d'acord amb certa franquesa reial, a donar *fermanssa de dret a tots clamants de eyl e es apperelat de fermar dret sobre sos bens*. És a dir: sol·licitava la llibertat sota fiança, amb la constitució de tots els seus béns com a penyora.

El segon interrogatori de Llorenç es va fer el mateix dia que Bernat apel·lava al lloctinent la sentència de la causa civil contra els fiadors. El mercader volia que Llorenç reconegués la seva interpretació de la *fermança* o compromís fet pels fiadors; que després de *refrescar de pa e de companya* a Palma de Sols els que havien sortit amb ell de Menorca n'eren conscients que tindrien part del guany d'allò que assolissin al segon viatge (i així tendria continuïtat amb el primer) i que havia venut *los moros* a Palma de Sols sense encant, a un sol mercader. Volia que confirmés si en Jaume Lanssa era present a Cap de Sant March quan Gosalbo Ferrandis i els altres feren el robatori i si el leny de G. Fores de Terragona era també allà, a aquells instants, l'anit que va ésser robat.

El seu afany, ara, era invalidar testimonis cercant els possibles còmplices entre els declarants i per això reclamava també la relació de tots els homes que eren a la barca a aquell moment, volent que confirmessin si hi eren:

en G. Tortosa
en G. Riba
en Miquel Roig
en Jaume March
en Però Saura
en Romeu Cabot
en Bernat Torrent
n'Arnau Fuxa,
en Johan Alchani
en Domingo, castellà
i en Ferrer Crespi.

Emperò no rebé resposta: Llorenç no va fer més que aferrissar-se a la seva anterior declaració.

Mentre el procurador dels fiadors d'en Llorenç exigia que Asselm diposés fiança per a poder dur endavant la causa, Bernat insistia, a l'apel·lació presentada davant el lloctinent, que es turmentés a Llorenç. El dia 29 Asselm presentà també davant la Cúria de l'infant Felip, nou regent del regne, un recurs on feia un llarg rosari dels greuges que havia patit de la justícia de Menorca, i on acusava al jutge G. de Pinea de prevaricació i d'haver-lo deixat en plena indefensió; insistia en la responsabilitat dels fiadors, ja que no era cert que Llorenç hagués desarmat i fet encant a Sardenya després de la primera expedició i amb això s'hagués donat per finit el viatge, ans l'encant públic no s'havia produït (i sí una venda dels sarraïns *perladissament* a un mercader *a la riba del mar*) i el corsari havia continuat amb la mateixa o semblant tripulació, amb sols dos homes nous; afegia que tot això es feia palès pels testimonis presentats per la part de la defensa i per la mateixa confessió de Llorenç.

Argumentava també que no estava provada la innocència de Llorenç al robatori ans, segons el testimoni de Guillem Rippe, se'ls va veure discutir a ell i en Ferrando Gosalbis més tard, a l'illa de la Pantalània, precisament al moment de repartir-se el botí, fins que, per posar pau entre ells, va haver d'intervenir el capità del port, quan va decretar que dos sarraïns que portaven havien de ser d'en Llorenç, i Bernat assegurava que aquella era la part que li devia haver pertocat a Bertran del fruit conjunt de tota l'expedició

Bernat protestava també contra l'afirmació del jutge, que deia que no s'havia pogut provar la quantitat i les coses que li havien robat, ja que tot estava acreditat per testimonis aportats al port d'Oristany. Insistia que la responsabilitat dels fiadors estava estipulada a la lletra del lloctinent per tota l'expedició completa, no sols pel primer viatge a Berberia. Es basava en els termes *anant e vinent* de Menorca i també en una lletra reial de 1317 que presentava, -model de la lletra d'assegurança per sortir en cors- i fins i tot en les mateixes costums dels corsaris, que per donar per acabat el viatge a altre lloc requerien desarmar, acomiadar els homes, fer encant públic d'allò capturat, fer nou bescuit i assegurar de bell nou el vaixell amb nous asseguradors, condicions que no s'havien produït a Palma de Sols.

El jutge havia al·legat també que no es trobava culpable a Llorenç, emperò això -segons Asselm- no venia al cas, ja que la causa era contra els fiadors, que havien assegurat no sols els danys possibles a inferir per Bertran, ans els que fossin fets per tots aquells que anessin al viatge i Ferrando Gosalbis era un d'ells (i segons Bernat havia actuat d'acord amb Llorenç) i els fiadors tant asseguraven un com l'altre. Al·legava que les obligacions dels fiadors no eren sols les del document signat per ells (que no feia menció *d'altres danys ni interessers*), ans bé les de la lletra del lloctinent que fixava els requisits exigits per poder sortir en cors, que el text de l'assegurança hauria hagut forçosament de reflectir.

Per això, denunciava ara també el frau que havien comès amb l'omissió, a la transcripció del document d'assegurança, dels termes *anant e vinent*, en els què residia tota la força de la qüestió. Impugnava els testimonis de la defensa, ja que no l'havien citat a ell ni li havien donat ocasió d'interrogar-los, i demandava també a Jacob Lansa, a qui acusava de fals testimoni, atès que sols la seva declaració discrepava dels altres interrogats i fins i tot de la de Llorenç. En conseqüència, feia saber que, quan el va denunciar per mentider, Llança s'havia fet absent ràpidament de l'illa de Menorca, el que era prova a bastament de la seva falsedat i prou per invalidar el seu testimoni.

Per fi, sol·licitava que mantinguessin pres a Llorenç, ja que tenia preparats nous testimonis -que pel moment eren al Rosselló- que demostrarien la culpabilitat del denunciat. De passada, sol·licitava de bell nou que turmentessin a Llorenç, si era precís, per fer-li confessar la seva culpa, mentre innovava l'apel·lació per acudir davant l'Infant Felip *omissis*

mediis, és a dir en persona, especialment en allò relatiu a la falsificació de document per l'omissió de les condicions que havia exigit la lletra del lloctinent.

Després de noves defenses del procurador dels demandats, noves respostes de Bernat i nova rèplica del procurador contrari i d'alguna informació que no coneixem - tal volta relativa al previsible resultat de l'apel·lació - els fiadors sentiren com el terra els mancava sota els peus. El 17 de desembre va ser requerit el seu procurador, Bernat de Bona Ventura, per tal que respongués a l'apel·lació en el termini d'un dia. Es va fer el requeriment per tres vegades i el dia 19 no havia encara comparegut.

El mateix dia Bernat presentà davant el lloctinent de Menorca, Guillem de Sant Johan, i tant pel procés civil com pel penal, dos nous testimonis (devien ésser els que esperava), que havien arribat en una barca a una cala prop de Ciutadella: en Pere de Portell, de Cotlliure, i en Berenguer Bonet, de Cadaqués. El dia 21 assolí del lloctinent una nova transcripció completa de la lletra de Bernat de Tornamira, que abans havien presentat manipulada, i donava per closa l'apel·lació.

A aquest moment, Llorenç es començà a veure perdut. Els fiadors i en Bernat pactaven una renúncia a la causa i el mercader acceptava, fins i tot, dipositar una fiança per tal de respondre de les despeses del judici, mentre renunciava a prosseguir, tot acatant la mitjaneria del lloctinent. Els va ser assignat el proper dilluns, dia de Nadal, per fer l'avinença, que ja no coneixem.

XXI. A la fi llibertat.

El 22 de desembre, el mateix dia que es feia el decret de l'acte de conciliació, Llorenç, encara empresonat, havia de començar a actuar pel seu compte: refusava la denúncia penal contra ell i nomenava defensor al mateix R. Seguí que havia portat primerament la causa dels fiadors. El dia de Nadal, quan s'havia de fer l'avinença amb els fiadors, en Bernat Figuera sol·licità que s'aixequés el bandejament a Llorenç Bertran, però no sembla que tingués sort.

El recurs de n'Asselm davant l'Infant feia el seu camí: el dos de gener el lloctinent de Menorca remeté al de Mallorca còpia del procés i li notificava que havia senyalat data per abans de l'Epifania per a les compareixences. El dia cinc li remeté també la transcripció dels testimonis presentats per Bernat Asselm.

També el defensor de Llorenç presentà dos nous testimonis urgents que s'havien d'absentar de l'illa: el dia 11 n'Antoni Dalmau, de Castelló d'Empúries, i el 29 en Bertrand Oruay. El 10 de febrer els fiadors i Bernat, conjuntament, tot i que havien renunciat a la causa civil, sol·licitaven presentar nous testimonis relatius a la fiança i constituïen procurador seu a un dels tres que restaven vius: Bernat Figuera. El dia següent, el lloctinent de Mallorca (devia haver rebut per endavant una petició semblant) donà vuit dies al de Menorca per tal que rebés els testimonis de bell nou proposats per ambdues parts i l'intimà que remetés, secretament, còpia de la cèdula de la fiança feta pel Rector de l'Església d'Alaior.

El dia cinc de març sortien cap a Mallorca els documents sol·licitats i les declaracions fetes el 17 de febrer pels nous testimonis, tots ells habitants d'Alaior: eren els que varen ésser presents a l'escena de la constitució de la fiança el dia de Sant Miquel de 1323, mentre Llorenç estava empresonat abans de partir.

I aquí se'ns perd el rastre del recurs davant l'Infant Felip.

El 21 d'abril Arnau de Cardellac, Lloctinent del regne de Mallorca, dictà la sentència que corresponia a la primera apel·lació: declarava absolts els fiadors, tot confirmant la sentència del jutge de Ciutadella G. De Pinea, imposava silenci a n'Asselm i el condemnava a les despeses del procés i de l'apel·lació.

El procés criminal, emperò, seguia endavant. El 3 de març s'havia presentat a Mallorca, davant el Lloctinent, Raimon Bertran, germà de Llorenç, que demanava l'alliberament del corsari, ja que feia quinze mesos que el tenien empresonat sense sentència. Entre el 10 i el 15 del mateix mes el defensor de Llorenç havia presentat els seus testimonis: còpia de les primeres declaracions presentades al procés civil i de les de Macià Vives, R. Blanch i P. Sartre. El dia 15 prengueren nova declaració a l'esclau Nichola Gercus i a Romeus Cabot i Peró Saura, que Bernat els havia acusats de complicitat en el robatori. Per fi, el 10 de març de 1327, encara Llorenç a la presó de Ciutadella estant, el defensor⁶⁴ presentava davant el lloctinent uns nous capítols a fi d'obtenir que traguessin de la presó al corsari menorquí, en força d'unes paraules que Bernat havia pronunciat públicament a la vila de Ciutadella, davant moltes persones dignes de fe:

- Be es veritat que yo son stat robat per la barcha e per los companys d.en Lorens Bertran, mas per cert yo no uiu lo dit Lorens Bertran con fuy robat.

Segons el defensor, alguns dels presents varen recriminar n'Asselm per aquestes afirmacions:

- Be parlats a uostro.n dan, de so que deyits.

- No fas pas, con certa cosa es, e prouada, que en Lorens Bertran era malalt e iazia de sota, con yo fuy robat.

El mercader estranger o s'havia convençut a la fi o es considerava ja rescabalat ben a ple amb l'acord privat que havia pogut haver amb els fiadors: la barca d'en Llorenç sembla que va romandre en la seva ma i és segur que hi restaren tots els béns que aquell va haver de deixar abandonats a Marssara (roba i alguns diners), quan va poder fugir de la presó subornant al fill del sots-almirall.

Arribat a tal punt, allò cert és que ja no se n'estava de badar boca sense mirar prim. En Macià Vives, poc abans de Nadal de 1326, estava amb en Bernat a ca n'Arnau Taltahuyll i li digué:

- N'Asselm, gran pecat fets con aquel mesqui en Lorens Bertran fets estar pres, que yo e oyit dir que a Palma de Sols tenien conseyls aquels corsaris que feren la robaria, e.us eyl no.y fo consent.

- Mils ho se que vos - digué en Bernat - que a Palma de Sols tenien conseyl aquels corsaris que feren la robaria en vna coua; e.s feu fer homanatge en Ferrando Gonsalbis e en Lorens Bertran no.y fo consent, que malalt era.

- E doncs, vos par que.l perseguits axi e deyits ayitals peraules, que si affanyat auia de peniar se n'estorseria per aquexes peraules que vos deyits.

⁶⁴ Bernat Figuera, aquell dels fiadors que feia uns dies que havia substituït en la defensa a Barthomeu Say.

Bernat no donà raó de la seva esquirria sanguinària, i es va conformar a replicar:

- Ver es que eyl no.y fo consent, e prouat ho a, e con no ho ages prouat yo ho atorch, que eyl era malalt.

També sembla cert que n'Asselm no havia vist mai en Llorenç ni tindria traça de reconèixer-lo. En Pere March, l'antic batlle, que a fi de comptes era un paisà, el mateix que havia empresonat Llorenç i que ara semblava fer per ell, i que en part es devia sentir responsable d'haver falsejat tant la carta d'assegurança com la transcripció de la lletra del lloctinent, també coincidí un dia amb Bernat. Tot just acabat d'arribar i quan començaven a córrer les noves de l'assalt que li havien fet, el mercader s'havia trobat amb en Pere Sartre a la plaça de *la pobla de Hialor* i parlaven plegats; davant moltes persones. Pere March s'acostà a ells i li digué amb polissoneria:

- Diats, senyier n'Assem, si trobauets en Lorens Bertran, conexer li ets?

- No -dix lo dit Bernat Asselm- que si yo.l trobaua en camí ho en qual que loch que yo fos, si no.l me mostrauen, yo no.l conexeria.

Per a adobar-ho del tot, el dia després R. Seguí presentà la petició del germà de Llorenç, que Arnau de Cardellac havia remès, i compareixia també el Procurador Fiscal a Menorca, Dominic Piquer, per la part del ministeri públic -o en previsió d'una possible declaració de responsabilitat subsidiària sobre l'erari del comú-, que exigia que dictessin sentència o que Llorenç fos alliberat de seguida, tot això recolzat en una franquesa de Menorca que deia:

Item, quod super inquisitionibus, quod: si judici videatur quod non sit probatum, facta inquisitionem, supersedeat ferre sentenciam set dimittat denunciatum a capcionem, si captus est, et absoluat manuleatores et ffideiussores.

El dia 19 G. de Pinea publicà la absolució de Llorenç al procés criminal, en una sentència que va ser apel·lada tot seguit pel Procurador Fiscal, el dia 4 de maig. A l'altre dia comparegué Llorenç, ja alliberat, per presentar com procurador i defensor seu davant de l'apel·lació a Bernat de Bonaventura, el mateix que havia portat la defensa dels fiadors quan Bernat havia acudit al lloctinent.

Sols dos dies després en Bonaventura presentà el seu escrit, argumentant que no s'havia demostrat la participació de Llorenç al robatori.

El dia 9 Dominic Piquer demanava que declaressin la nul·litat dels testimonis favorables a Bertran, doncs segons ell tots eren còmplices del corsari, i que el restituïssin a presó.

L'altre dia, Llorenç constituí procurador al seu germà, que havia vingut des de Mallorca amb la lletra remissòria de la seva súplica d'alliberament.

La darrera nova que en tenim, Bernat Asselm ja defallit del cas i Llorenç a lloure, és la notificació del 13 de juny al lloctinent de Mallorca dient-li que s'havien donat 10 dies al procurador i germà de Llorenç per tal que es presentés davant ell i pogués prosseguir l'apel·lació promoguda pel Procurador Fiscal.

XXII. Epíleg

El 9 de juny de l'any anterior, Pisa s'havia donat definitivament i havia abandonat el castell de Càller i perdut Sardenya. El mes d'octubre de 1327 havia mort la jove esposa de l'Infant, na Teresa d'Entença; molt poc després, el 2 de novembre, a l'hora que es tanquen els llums, havia traspasat d'aquesta vida el rei d'Aragó Jaume II. L'Infant -ara ja Alfons III el Benigne-, es casaria l'any vinent amb Elisabeth de Castella, la que havia estat esposa blanca del seu germà Jaume que, feia nou anys, havia renunciat al tron per tal de fer-se religiós i cràpula, ocupacions que no sempre solen ésser del tot equivalents

Bernat degué fer la seva via: dos anys després sabem que estava com patró d'un carregament, residint o traficant devers Anfa, junt amb un altra germà seu anomenat Pere

De Llorenç, res més: tres empresonaments, una fuga de la garjola i tres viatges a Berberia, interromputs per una malaltia vorejant la mort, una insurrecció -fictícia o no- dels seus, amb la possibilitat certa d'ésser llençat al fons del mar i una experiència amb la pirateria, tot en poc més de tres mesos. Quatre mesos fugint, un any i mig amagat, encaçat per trescadors de recompenses a sou del seu enemic i per la justícia -segur que amb manco afany-, i setze mesos en presó, on sentí la corda que se li apropava cada cop més al coll. Com afegitó, la pèrdua dels seus béns i potser de gran part del guany, despès en tancar boques i en suborns.

NÒMINA

ALA, GUILLEM, de Castelló d'Empúries.- Un dels assaltants denunciats per Bernat Asselm a Oristany. També Llorenç, al testimoni de 15 de novembre de 1326, l'acusà com un dels sediciosos

ALCANIS, JOHAN, aragonès.- Sortí de Menorca en el primer armament. Va ésser foragitat amb violència juntament amb el castellà DOMINICUS quan ambdós es varen enfrontar a Ferrando, negant-se a seguir-lo i a traïr Llorenç Bertran.

ANTONI, de Lleida.- Mencionat per JACOBUS LANSSA com un dels seus informadors i probable tripulant del segon viatge, que renuncià a seguir quan va conèixer els propòsits de Ferrando Gonsalbis.

ALFONS, nebot de Ferrando Gonsalbis.- Un dels assaltants denunciats per Bernat Asselm. Va ésser també un dels que feriren i foragitaren als castellans DOMINICUS i JOHAN ALCANYIS.

ARDIT, PETRUS, corsari.- Va testificar per la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324.

BARO, A.- habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327 com un dels que eren presents a l'acte de constitució de la fiança.

BERGADAMNI DE BONIFACIO, IACOMINUS.- Patronejava la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat.

BERTRAND, RAIMUNDUS.- Germà de Llorenç Bertran, probablement resident a Mallorca.

BIESTRO, BONOMINUS DE, burgès i habitant d'Alger.- Figura, juntament amb OPICINUS DE PLASENCIA com armador de la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat.

BLANCH, R.- Un dels quatre fiadors que signaren una assegurança el dia de Sant Miquel de 1323. Retingut pel batlle per prestar testimoni al procés criminal instruït a Llorenç a 1327. Va testificar a Alaior entre el 12 i el 15 de març.

BONA UENTURA, BERNAT.- Procurador per part dels fiadors per dur la defensa en l'apel·lació elevada davant el Lloctinent de Mallorca per Bernat Asselm.

BONET, BERENGUER, de Cadaqués, habitant d'Oxtime de Sicília.- Va prestar testimoni el 19 de desembre de 1326 per l'acusació i tant pel que feia al procés civil com al criminal, mentre estava de pas ancorat a una cala prop de Ciutadella.

BUADELLA, GUILLEM DE.- Batlle de Mallorca a 1324.

CABOT, ROMEUS.- Va sortir de Menorca amb Llorenç Bertran, juntament amb el seu com FERRER CRESPI, de Mallorca. Va formar part també de la tripulació del segon viatge a Berberia, comandat per FERRANDO GONSALBIS, mentre Llorenç estava malalt. Va fer d'informador d'aquest mentre Ferrando proposava dedicar-se a la pirateria. Sols quan estaven a punt d'atacar la barca de Bernat Asselm, es va decidir a fugir d'amagat, amb el seu cosí.

CARDEYL, NICHOLAUS, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327, com un dels presents a l'acte de constitució de la fiança.

CARDELACH, ARNAU DE.- Lloctinent reial a Mallorca l'any 1327.

CASSA, PERE DE.- Un dels quatre fiadors que signaren una assegurança per tots els danys que pogués causar Llorenç si incomplia la llicència de cors. Havia mort ja a juliol de 1324, que el representen els seus hereus.

CILI, NICHOLAO.- Possible tripulant del primer viatge que, segons el testimoni de JACOB LANSSA, va ésser un dels seus informadors.

COMPANY, MATHEU, calafat de Mallorca.- Armador de la barca amb què varen fugir FERRANDO GONSALBIS i els seus de la Pantalànea fins a Marssara. Havia desarmat a aquella illa i part de la seva tripulació va passar a Llorenç Bertran, quan sortia en persecució dels fugitius.

COUO, MARTÍ.- Un dels assaltants a la barca de Bernat Asselm, segons denuncia Llorenç Bertran al seu testimoni de 15 de novembre de 1326.

CRESPI, FERRER, mariner, de Mallorca.- Company a tot moment de ROMEUS CABOT, de qui era cosí, Va fugir amb ell i el seguí a Oristany i Càller. Un cop tornat a Mallorca, va testificar per la defensa dels fiadors de Llorenç el mes d'octubre de 1324.

DALMACII, ANTONI, de Castelló d'Empúries.- Nauxer, juntament amb PERE ROS, de la galera de BERNAT GUILLEM DE TOREN, que era al setge d'Esglésies. Un cop mort en Bernat Guillem, allí, va veure els serfs que havia venut Llorenç Bertran i conegué a FERRANDO GONSALBIS que, després d'haver convençut a Ros, li proposà anar-se'n amb ell a la roba de tot hom proposició que Dalmau va refusar. El seu testimoni es presentà l'onze de gener de 1327 al procés criminal, amb urgència, doncs s'havia d'absentar de Menorca on sols hi era de pas.

DALMACIO, FRANCISCHO.- Possible tripulant del primer viatge que, segons el testimoni de JACOB LANSSA, va ésser un dels seus informadors.

DOMINICUS, castellà.- Company en tot de JOHAN ALCANIS. Va prestar testimoni amb ell, per part de la defensa dels fiadors, a Mallorca, el mes d'octubre de 1324.

FALGERES, dona.- Posseïdora de l'esclau NICHOLA GERCUS, que prestà testimoni el 15 de març de 1327 al procés criminal instruït a Llorenç Bertran.

FENALS, PETRUS, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327, com un dels que eren presents a l'acte de constitució de la fiança.

FIGERA, BERNAT.- Un dels quatre fiadors que signaren una assegurança per tots els danys que pogués causar Llorenç Bertran. Va ésser qui prengué la iniciativa i actuà com portaveu dels altres tres. Els fiadors l'anomenaren procurador el 3 de novembre de 1326, substituint a R. SEGUI, que havia passat a exercir la defensa de Llorenç Bertran al procés criminal.

FUXA, ARNAU, de Mancor de Mallorca.- Testificà a Mallorca, per la part dels fiadors, el mes d'octubre de 1324. Bernat Asselm suposava que era un dels còmplices de Llorenç i afirmava que havia anat amb ell des del primer viatge. Segons el seu testimoni, era a la presa del castell de Càller devers gener de 1324, on s'hi va trobar amb FERRANDO GONSALBIS.

FONTE, PETRI DE.- Armador de la galera en què toma a Menorca PERICÓ SAURA. Havia mort al setge de la vila d'Esglésies.

FORES, GUILLERMO, de Tarragona.- Armador del leny on anava el corsari JACOB LANSSA que va coincidir amb la barca de Llorenç Bertran a Berberia al primer viatge i, després del segon, a Cap de Sant March, davant Oristany.

GENERII, PETRUS, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327, com un dels que eren presents a l'acte de constitució de la fiança.

GERCUS, NICHOLA, probablement grec.- Esclau de la dona NA FALGERES, que prestà testimoni al procés criminal el 15 de març de 1327, en relació a la participació de ROMEUS CABOT a l'assalt fet a Bernat Asselm. Havia coincidit amb Llorenç Bertran quan aquell acabava de tornar a Maó i un temps més tard, quan estava amagat a un huyastrar d'un tal G. MORA.

GONSALBIS, FERRANDO, castellà, de Guardamar.- Va sortir amb la barca al primer viatge, Aprofitant-se de la malaltia de LLORENÇ BERTRAN va comandar un segon viatge a Berberia, on no pogueren arribar pel mal temps. Després de reeixir a alliberar-se dels fidels a Llorenç, mitjançant amenaces o la violència, va fer que la tripulació li jurés fidelitat. Va comandar l'assalt a la barca de Bernat Asselm que tingué lloc el dia 11 de gener de 1324 i, després d'un tercer viatge a Berberia on hagueren dos sarraïns més com botí, arribats a l'illa de la Pantalànea, va discutir amb Llorenç i va acabar per fugir cap a Sicília amb un grup dels seus fidels, en la barca de MATHEU COMPANYY.

GRUATTI, BERENGUERÓ.- Mercader que va adquirir, a Palma de Sols, els set sarraïns i una sarraïna capturats per Llorenç a Berberia al primer viatge, per preu de 13 florins cada un. Més tard, va ésser vist per GUILLERMUS RIPPE al setge de Castro de Caller. A 6 de juliol de 1324 el testimoni MICHEL ROIG el denominà PERICONO i el de ROMEUS CABOT l'identificà com PETRO. Llorenç Bertran, al seu testimoni de 15 de novembre de 1326 digué que vengué els sarraïns a un fill de Berengarió Gruati, que devia ser, per tant, l'esmentat Pere.

GUALBA, ANTONI.- Armador del leny on tornà des de Sardenya a Mallorca ROMEUS CABOT, amb l'armada de les galeres de Mallorca.

GUIMERA, PERE DE, mercader de Mallorca.- Testificà l'octubre de 1324 a Mallorca, per la part dels fiadors. S'havia topat amb la barca on Llorenç Bertran, PERE ROS i JACOB SALORD tornaven a Menorca i ells mateixos li contaren la fugida de Llorenç de la presó de Marsara.

JACOB, d'Empordà.- Nom presentat per ROMEUS CABOT a les seves primeres declaracions, en lloc del seu propi, com el del fugitiu de la barca junt amb el seu cosí FERRER CRESPI. A la declaració de 15 de març de 1327 va reconèixer ésser ell mateix el segon català fugitiu. Tant pot ésser el nom d'un tripulant del segon viatge, com d'un personatge inexistent.

LANSSA, JACOB, corsari.- Va testificar a Ciutadella el dos de novembre de 1326, a favor de Llorenç. Acusat de fals testimoni per Bernat Asselm, el dia 29 del mateix mes havia desaparegut de l'illa. El dia 4 de desembre, segons el procurador dels demandats, havia tornat ja a Menorca, d'on sols s'havia absentat breument per seguir les seves activitats de corsari, però el dia 18 del mateix mes estava de bell nou i-localitzable i el mateix procurador declarava que, bé que era cert que havia tornat a l'illa i no era un fugitiu, un cop Bernat Asselm irato modo l'acusà d'haver participat a l'assalt i sol·licitat del Lloctinent que l'arrestés, en Lanssa es va haver d'amagar i probablement havia hagut de sortir a navegar per tal d'assolir el seu manteniment fora de Ciutadella.

LUPETTI, BERNARDO, corsari.- Va testificar per la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324. Potser és el mateix que testificà el 17 de febrer de 1327 com habitant d'Alaior present a l'acte de constitució de la fiança.

LUSCHO, BERNAT, de Mallorca.- Segons l'afirmació de Llorenç, tripulant del primer armament sortit de Menorca. No en tenim més noves.

MABILIA DE NOLI, FRANCISCHINUS.- Estava a la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat. Va fer de testimoni a la denúncia el dia 14 de gener de 1324, a Oristany.

MARCH, JACOB.- Tripulant del primer armament. Va prestar testimoni per la defensa dels fiadors, a Maó, el 6 de juliol de 1324. Quan tornà a Menorca va parlar amb l'esclau NICHOLA GERCUS, qui l'interrogà en relació a ROMEUS CRESPI. Gercus declarà sobre la seva conversa el dia 15 de març de 1327 al procés criminal instruït a Llorenç.

MARCH, PERE.- Batlle d'Alaior l'any 1323. Va empresonar a Llorenç fins que presentés fiadors abans de partir en cors i va fer redactar el document d'assegurança al Rector de l'Església d'Alaior BARTHOLOMEUS RAYMUNDIS. Va testificar un dimarts a principis de juliol de 1324 i de bell nou el 17 de febrer de 1327, per la part de l'acusació. Segons els testimoni de PERE SARTRE va escometre a Bernat Asselm a la plaça, l'any 1324, reconvenint-lo per la persecució aferrissada que feia a Llorenç.

MICHEL, castellà.- Segons el testimoni de ROMEUS CABOT de juliol de 1324, el testimoni del mateix Llorenç Bertran del 27 d'octubre de 1326 i l'interrogatori que contestà a 15 de novembre del mateix any, va ésser l'únic qui va quedar amb FERRANDO GONSALBIS i Llorenç a Palma de Sols, després que aquest desarmés del primer viatge. Llorenç l'acusà com un dels pirates que atacaren a Bernat Asselm.

MORA, G.- Propietari d'un huiastrar on s'amagà Llorenç Bertran un cop retornat de l'expedició, quan Bernat Asselm el feia cercar amb molts d'homes per devers Alaior.

ORUAY, BERTRAND.- Va declarar com testimoni de la defensa de Llorenç al procés criminal, el dia 29 de gener de 1327. Anava com tripulant a la barca de MATHEI COMPANYY amb què fugiren de l'illa de la Pantalània cap a Sicília en FERRANDO GONSALBIS, en JACOB SALORT, en PERE ROS, un nebot de Salort anomenat RAIMUNDUS i un tal ALA.

PINEA, GUILLERMUS DE, jutge de Ciutadella.- Segons el testimoni de PETRUS SAURA, P. Guilelmus de Pinea a setembre de 1323 era escrivà de la cúria de Ciutadella. Actuà al procés civil, contra els fiadors de Llorenç Bertran, iniciat el 21 de juny de 1324, i al criminal contra Llorenç iniciat el 27 d'octubre de 1327. Dictà sengles sentències absolutòries, el 7 de novembre de 1326 a la causa civil i el 19 de març de 1327 a la criminal.

PIQUER, DOMINIC.- Procurador Fiscal a Menorca l'any 1327. Va apel·lar la sentència absolutòria a Llorenç Bertran, davant el Lloctinent de Mallorca, el 4 de maig de 1327. A partir d'aquest moment, se'ns perd la pista del cas.

PLASENCIA, OPICINUS DE, burgès i habitant d'Alger.- Figura com armador, juntament amb BONOMINUS DE BIESTRO, de la barca on anava Bernat Asselm quan va ésser assaltat.

PORTELL, PERE DE, de Colliure, habitant del castell de Bonaire a Sardenya.- Va prestar testimoni el 19 de desembre de 1326 per part de l'acusació i tant pel procés civil com pel criminal, quan era ancorat a una cala prop de Ciutadella.

RAIMUNDUS, de Catalunya.- Segons el testimoni de BERTRAND ORUAI, era un dels fugitius de La Pantalània que encaçava Llorenç. Segons el mateix testimoni, era nebot de'n JACOB SALORT.

RAVMUNDIS, BARTHOLOMEUS, eclesiàstic.- Rector de l'Església d'Alaior a 1323. Va escriure la pòlissa d'assegurança feta pels fiadors de Llorenç, a la seva escrivania i per la seva ma. Va prestar testimoni un dimarts a principis de juliol de 1324 i el 17 de febrer de 1327 per la part de l'acusació.

REYAL, PERE.- Batlle d'Alaior l'any 1324.

RIBA, G.- Acusat per Bernat Asselm, al seus capítols de 15 de novembre de 1326, d'haver anat tot el temps com tripulant amb Llorenç Bertran.

RIPPE, GUILLERMUS, (a) EN MONET.- Va testificar per la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324 i a Maó el 2 d'octubre. Es va trobar al setge de Càller amb BERENGARIO GRUATI i amb cinc dels tripulants menorquins del primer viatge que s'havia desarmat a Palma de Sols. A l'illa de la Pantalània coincidí amb Llorenç i va ésser testimoni de l'enfrontament amb FERRANDO GONSALBIS.

ROIG (RUBEY), MICHEL, fill de Dominic Roig.- Va anar al primer viatge amb Llorenç. Testificà per la defensa dels fiadors els dies 6 de juliol i 6 de setembre de 1324, a Maó.

ROS (RUSSI), PERE.- Un dels assaltants denunciats per Bernat Asselm, encara que el llinatge qui li és atribuït és ROIG (RUBEUM). Era nauixer, juntament amb ANTONI DALMAU, de

la galera de BERNAT GUILLEM DE TOREN. Es va deixar convèncer per FERRANDO GONSALBIS d'anar amb ell a fer pirateria. Segons el testimoni de Bertran i del corsari JACOBUS LANSSA, era a terra, custodiant en Llorenç, al moment de l'assalt a la barca de n'Asselm. Segons BERTRAND ORUAI, a l'illa de la Pantalànea va fugir amb Ferrando i altres còmplices, emperò compareix junt amb JACOB SALORT a la barca que tornava Llorenç a Menorca després d'haver-se evadit de la presó de Marssara. El seu testimoni no va poder ésser assolit.

SALORD (DE ORTO), JACOB.- Tripulant del segon viatge, és un dels culpables de l'assalt a Bernat Asselm, encara que no figura a la denúncia presentada per aquest a Oristany tres dies després. Ell mateix ho va confessar a ANTONI DALMAU al setge d'Esglésies, on va anar a parar amb altres dels assaltants. Segons el testimoni de BERTRAND ORUAI, era un dels fugitius de La Pantalània perseguits per Llorenç. En BERENGUER BONET va coincidir amb ell i amb n'ALA a Tràpani. El mercader de Mallorca PERE DE GUIMERÀ va parlar amb ell i amb PERE ROS a la barca que tornava Llorenç cap a Menorca, després de la fugida de la presó de Marssara.

SA MORA, FRANCESCH, ferrer.- Un dels quatre fiadors de Llorenç Bertran que li feren assegurança el dia de Sant Miquel de 1323, a Alaior.

SANT JOHAN, GUILLEM DE.- Lloctinent reial a Menorca els anys 1326 i 1327.

SARTRE, PERE.- Testificà el 15 de març de 1327 per la defensa de Llorenç, al procés criminal. Va presenciar l'entrevista entre l'ex-batlle d'Alaior PERE MARCH i en Bernat Asselm, quan aquest digué que no conceixia ni havia vist mai a Llorenç Bertran.

SAURA, PERICÓ.- Sortí amb Llorenç i va anar al primer viatge. Davant les proposicions de FERRANDO GONSALBIS d'alçar-se contra Llorenç amb el comandament de la barca i anar a fer pirateria, es va deslligar de l'empresa i restà al setge d'Esglésies. Més tard va tenir contactes amb FERRER CRESPI, ROMEUS CABOT i un dels castellans escapats de FERRANDO GONSALBIS. Prestà declaració per la defensa dels fiadors, a Maó, el 6 de juliol de 1324 i el 6 de setembre. Acusat, amb ROMEUS CABOT i d'altres, de complicitat amb Llorenç al robatori, va ésser interrogat per tercera vegada, al procés criminal, el 15 de març de 1327.

SAURA, PETRUS, habitant d'Alaior.- Cunyat de Llorenç Bertran (que estava casat amb una germana seva). Testificà el 17 de febrer de 1327, ja finalitzat el procés civil, com un dels habitants d'Alaior presents a l'acte de constitució de la fiança. Havia fet de correu entre PERE MARCH, batlle d'Alaior, i la cúria del Lloctinent de Menorca, a Ciutadella, quan Llorenç estava empresonat fins que presentés la fiança exigida per sortir en cors.

SEGUÍ, R.- Procurador dels fiadors de Llorenç que compareix el 6 de juliol de 1324 per exercir la defensa d'aquells al procés civil i presentar els seus capítols i testimonis. El 3 de novembre de 1326 se'l substituï per BERNAT FIGUERA, i passà a exercir com procurador de Llorenç Bertran al procés criminal iniciat el 27 d'octubre d'aquell any. El 22 de desembre Llorenç refusà la demanda i l'anomenà el seu defensor.

STEPHANUS CALAFFAT, castellà.- Va sortir amb Llorenç Bertran de Menorca al primer viatge. Possiblement era el calafat de la barca, responsable del manteniment del buc i de les reparacions. No se'n parlà més a tot el procés. Potser és el PETRO STEPHANI tripulant del primer viatge que, segons JACOB LANSSA, va ésser un dels seus informadors en relació al suposat encant dels sarraïns capturats.

TOREN, BERNAT GUILLEM DE.- Patró de la galera de l'estol mallorquí de l'Infant on anaven ANTONI DALMAU i PERE ROS com nauers. Morí al setge d'Esglésies.

TORRENTE, PETRUS DE, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327 com un dels presents a l'acte de constitució de la fiança.

TORRENTE, BERNAT DE.- Va testificar a Maó el 2 d'octubre de 1324 per part dels fiadors de Llorenç. Havia estat a l'illa de la Pantalània quan Llorenç Bertran i FERRANDO GONSALBIS hi arribaren, entre Nadal i la Corema de 1324. Va presenciar l'intent de Ferrando d'assegurar la barca com seva, el trencament entre els dos corsaris i la fuga de Gonsalbis i els seus cap a Marssara, amb la barca de MATHEU COMPANYY. Seguí el mateix trajecte amb una altra barca. Als capítols presentats per Bernat Asselm el 15 de novembre de 1326 se'l suposava còmplice de Llorenç i tripulant de la seva barca.

TORNAMIRA, BERNAT DE.- Lloctinent reial a Mallorca l'any 1324.

TORTOSA, GUILLEM, corsari.- Va testificar per part de la defensa dels fiadors el 6 de juliol de 1324. Als capítols presentats per Bernat Asselm el 15 de novembre de 1326, se'l suposava còmplice de Llorenç Bertran i tripulant tot el temps de la seva barca.

TREMUNT, GUILLEM.- Armador d'una cocha on, el mes de maig de 1324, s'embarcà el mercader PERE DE GUIMERA, qui de camí va poder parlar amb Llorenç Bertran, PERE ROS i JACOB SALORD, que tornaven a Menorca des de Marssara en una embarcació d'un pirata de nom desconegut, Guimerà prestà testimoni a Mallorca el mes d'octubre del mateix any.

VAYL D'AURIA, BERNADÓ DE.- Lloctinent reial a Menorca els anys 1323 i 1324.

VERGOA, RODRIGO DE, habitant d'Alaior.- Testificà el 17 de febrer de 1327 com un dels que foren presents a l'acte de constitució de la fiança.

VIVES, MACIÀ.- Va testificar el 10 de març de 1327 respecte a les afirmacions fetes per Bernat Asselm tot dubtant de la culpabilitat de Llorenç Bertran.

Bibliografía

- ARRIBAS PALAU, Antonio: *La conquista de Cerdeña*, CSIC, Barcelona, 1952.
- AZCARRAGA Y DE BUSTAMANTE, José Luis: *El corso Marítimo*, C.S.I.C., Instituto Francisco de Vitoria, Madrid, 1950.
- CAMPANY, A.: *Memorias históricas sobre la Marina, Comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Imprenta de Antonio de Sancha, Madrid, 1779, IV,82.
- DUFOURCQ, Charles Emmanuel: *Aspects Internacionaux de Majorque durant les derniers siècles du Moyen Age*, conferencia dictada en la Fac. de F. y L. de Palma de Mallorca, 1974, 40.
- GIUNTA, Francesco: *Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo*, ed. Ariel, Barcelona, 1989.
- SALAVERT I ROCA, Vicenç : "Jaume II de Aragón y Ugone II de Arborea y la conquista de Cerdeña (sobre un nuevo documento)". *XIV Congresso di Storia della Corona di Aragona*, Sassari, Carlo Delfino editore, 1.990, II, 757-768.
- SEVILLANO COLOM, F.: "Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XIV)", *Historia de Mallorca coordinada* por J. Mascaró Pasarius, Palma de Mallorca, 1971, IV, 494 -499
- VERLINDEN, Charles: *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, Brujas, 1955, I, 407.

RESUMEN

A finales de octubre de 1323, el corsario Llorenç Bertran salió en corso de la isla de Menorca con quince hombres, después de haber encontrado cuatro fiadores para las responsabilidades en que pudiera incurrir por eventuales incumplimientos de la licencia de corso. Después de obtener cerca de Bona la captura de siete sarracenos, una sarracena y un menor, viajaron a Cerdeña, donde los vendieron y donde gran parte de sus marineros se enrolaron en las fuerzas del Infante Jaime de Aragón, que había desembarcado en aquella isla el 14 de junio y emprendido su conquista.

Un año más tarde, Bertran había regresado a Menorca, después de haberse fugado de la cárcel de Marsara, denunciado por un mercader de Colliure asaltado por sus hombres. Se intruyeron dos procesos (civil, contra los fiadores de Bertran y criminal contra él mismo, que hasta octubre de 1326 no pudo ser capturado) que son el objeto del estudio.

ABSTRACT

At the end of October 1323, Llorenç Bertran left Menorca Island with 15 sailors in a corsair rampage, later on he found four feeders for the eventual contraventions they may do to the corsair license. After they captured seven mail sarracens, one female, and a little boy; sailed to Cerdeña, where they sold them all, and the main part of his crew enrolled themselves for the forces of the Prince Jaime of Aragón, who had arrived to that island in June the 14th and started its conquest.

During the next year, Bertran returned to Menorca after that he escaped from Marsara's jail, where he was denounced by a Collioure's merchant man whose ship was robbed by Bertran's crew. Two causes were instructed in Menorca, what are the matter of this paper: one civil against Bertran's feeders and one criminal against himself, who has been captured in October 1326.